

PAPER DETAILS

TITLE: HICRET YOLCULUGU BAGLAMINDA IMÂMIYYE SÎASI'NIN HZ. EBÛ BEKİR ALGISI

AUTHORS: Mehmet Nur AKDOĞAN

PAGES: 129-153

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1488619>

HİCRET YOLCULUĞU BAĞLAMINDA İMÂMİYYE ŞİASI'NIN HZ. EBÛ BEKİR ALGISI

Mehmet Nur AKDOĞAN

Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu, Ankara/Türkiye
mnur.akdogan@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4429-5467>

Article Types / Makale Türü

ResearchArticle / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi

04/01/2021

Accepted / Kabul Tarihi

20/04/2021

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.853876>

HİCRET YOLCULUĞU BAĞLAMINDA İMÂMİYYE ŞÎASI'NIN HZ. EBÛ BEKİR ALGISI

ÖZ

Hiz. Peygamber'in ashâbının önde gelen isimlerinden biri hiç şüphesiz Hiz. Ebû Bekir'dir. O, Hiz. Peygamber'e ilk iman edenlerden biri olmasının yanında, ona bağlılığı, İslâm yolundaki fedakârlık ve cömertlik gibi hasletleriyle siyer ve İslâm tarihi kaynaklarında ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda o, söz konusu kaynaklara göre Hiz. Peygamber'e gerek dostluk gerekse sıhriyet bakımından en yakın sahâbîdir. Buna karşılık Hiz. Ebû Bekir hakkında Şî-İmâmî ilim adamlarının aynı kanaatte olduğu söylenemez. İmâmiyye'nin bu konudaki olumsuz yaklaşımı kaynaklarda bariz bir biçimde görülmektedir. Elbette bunun pek çok nedeni vardır. Bunlar arasında hilafet, Fedek arzileri, Üsâme ordusu meseleleri sayılabilir. Ancak kanaatimize göre bunlar arasında en önemli husus, imâmet tartışmalarında onun, Hiz. Ali'nin muhalifi gibi gösterilmesi ve buna bağlı olarak Hiz. Ali ile Hiz. Ebû Bekir arasında bir rekabet zeminini oluşturulmak istenmesidir.

Çalışmada ele alacağımız temel konu Hiz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti esnasında ona yol ve mağara arkadaşlığı yapan, bu nedenle bazı edebî eserlerde "yâr-ı gâr" olarak da tavsif edilen Hiz. Ebû Bekir'in, bu olay bağlamında Şîi kaynaklar nezdinde nasıl değerlendirilmiştir. Çalışmamızda söz konusu yaklaşımlar özellikle temel siyer ve İslâm tarihi kaynaklarıyla mukayese edilerek konunun vuzuha kavuşması ve Şîi müelliflerin meseleye yaklaşımlarının ele alınması amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Ebû Bekir, Hicret, Mağara, Arkadaşlık, İmâmiyye, Şîa.

SHIITE IMAMIYYAH'S PERCEPTION ABOUT ABU BAKR IN THE CONTEXT OF THE HEGIRA JOURNEY

ABSTRACT

In this article the position of Abu Bakr will be discussed from the Shi'i Imamiyyah's point of view. It is also emphasized that with regard to historical and biographical sources for Sunni Muslims Abu Bakr is the most eminent companion of the Prophet Muhammad from the Meccan period until dead of the Prophet. Accordingly to that fact after the Prophet's dead Abu Bakr became the first caliph of the Muslim. But for Shi'ites including Imamiyyah Abu Bakr was not an eminent companion of the Prophet. That is why for Shi'i muslims Ali who was cousin and son-law of the Prophet should had been first caliph. In that context this article will deal with some subject-matters why Abu Bakr has been criticizing by Shi'i Imamiyyah. One of that matter is related to the hegira journey from Mecca to Madinah.

As a result, the aim of this study is to clarify the conflicts among the Shi'i Imamiyah by referring to the main sources about the history of Islam and biographical works for the life of Prophet.

Keywords: Abu Bakr, Hegira (Hijra) Journey, Mecca, Madinah, Cave, Companionship, Imamiyyah, Shia.

GİRİŞ

Çalışmamızda, hicret yolculuğu bağlamında “Hz. Ebû Bekir’in mağara arkadaşlığı” konusu ele alınacaktır. Çünkü İmâmî kaynaklar, hicret bağlamında eleştirilerini büyük çoğunlukla bu hususa yoğunlaştırmaktadır. Bununla, tarihî bir hadisenin kurgu ile hakikat arasında nasıl kaldığının irdelenmesi ve buradan da vakiya uygun bir neticeye ulaşılması hedeflenmektedir. Ancak çalışmanın ana konusuna geçmeden önce Ehl-i Sünnet ve Şîa’nın Hz. Ebû Bekir yaklaşımını genel hatlarıyla sunmakta yarar görmekteyiz.

“Peygamber’in veziri”,¹ “Şeyhü’l-İslâm”² lakaplarıyla da anılan ilk halife Hz. Ebû Bekir,³ Ehl-i Sünnet nezdinde sahâbilerin en üstünü olarak kabul edilir.⁴ Zira o, Hz. Peygamber miraçtan dönünce onun haber verdiği bilgilerin kesinlikle doğru olduğunu ifade ettiği için Hz. Peygamber tarafından “Sıddık” diye isimlendirilmiştir.⁵ Aynı şekilde Hz. Peygamber’in vefatından önceki hastalığı esnasında onun yerine namaz kıldırarak emrolunan kişi olmasıyla da sahâbe arasında temayüz etmiş bir kişiydi.⁶ Ancak Hz. Ebû Bekir için en önemli fazilet gerekçelerinden biri de Kur’ân’da işaret edilen hicret hadisesindeki konumudur.⁷ Nitekim Benî Sâide gölgesiğinde hilafet için kendisine biat edilirken orada bulunan ashâbın onu “ikinin ikincisi” olarak niteleyip öne çıkarması bunu göstermektedir.⁸ Hz. Peygamber’in 622 yılında Mekke’den eski adı Yesrib olan Medine’ye gerçekleştirdiği bu zorlu yolculuk İslam tarihinin en önemli olaylarından biridir. Hz. Ömer’in hilafeti döneminde yıl itibarıyla hicrî takvimin tarih başlangıcı olarak kabul edilen⁹ bu hâdisede Allah Resûlü, Hz. Ebû Bekir’i yol arkadaşı edinmiştir. Bu yönüyle söz konusu olay, Ehl-i Sünnet tarafından Hz. Ebû Bekir için bir üstünlük ve ayrıcalık sebebi olarak görülmüştür.

Sünnî âlimlerin Hz. Ebû Bekir’e yönelik bu olumlu yaklaşımına karşılık İmâmiyye kaynaklarında yer alan rivâyetler incelendiğinde, ilk dönemden itibaren Hz. Ebû Bekir’e yönelik sert bir üslubun varlığı müşahade edilmektedir. Bu bağlamda İmâmiyye’ye göre, her şeyden önce Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali’nin hilâfet hakkını gasp etmiştir.¹⁰ Çünkü İmâmî müellifler nezdinde o, başta Gadîr-i Hum Olayı,¹¹ Dâr Hadisi,¹² Menzile¹³ rivâyetleri olmak üzere pek çok nassla imâmete tayin edilen Hz. Ali’nin hilâfet hakkını elinden zorla almıştır.¹⁴ Öte yandan bu iddiayla yetinmeyen bazı müellifler, Hz. Ebû Bekir’e yönelttiği eleştirileri küfür, nifak ve irtidat ithamına kadar vardırmıştır.¹⁵

1 - Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir el-Kettânî, *et-Terâtibu’l-İdâriyye* (Beyrût: Dârü’l-Erkam, ts.), 2/89.

2 - Kettânî, *et-Terâtibu’l-İdâriyye*, 2/249.

3 - Geniş bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Ebû Bekir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-bekir> (10.12.2020).

4 - Ebû Zekerîyya Yahya en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1392), 15/148; Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *el-Mevâhibü’l-Ledüniyye bi’l-Minahi’l-Muhammediyye* (Kâhire: el-Mektebetü’t-Tevfikîyye, ts.), 2/701.

5 - Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye* (Kâhire: Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1955/1375), 1/398-399.

6 - İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/652.

7 - Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshak Ebû Nuaym el-İsfahânî, *el-İmâme ve’r-Red ale’r-Râfıza* (Medine: Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, 2004), 269; Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî İbn Hazm, *el-Fasl fi’l-Milel ve’l-Ehvâ’ ve’n-Nihal* (Kâhire: Mektebetü’l-Hâncî, ts.), 4/113; Ebû’r-Rebî Necmüddin Süleyman b. Abdilkavî b. Abdilkerim Tûfî, *el-İntisârâtü’l-İslâmiyye fî Keşfi Şübehi’n-Nasrâniyye* (Riyâd: Mektebetü’l-Ubeykân, 1999), 1/93.

8 - Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî et-Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mülûk (Târîhu’t-Taberî)* (Beyrût: Dârü’t-Türâs, 1967/1387), 3/221.

9 - Ebû’l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târîh* (Beyrût: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, 1997), 1/13.

10 - Muhammed Bâkır el-Meclisî, *Bihâru’l-Envâri’l-Câmia li Düreri Ahbâri’l-Eimmeti’l-Athâr* (Beyrût: Müessesetü’l-Vefâ, 1983/1404), 30/517.

11 - Ebû Sadık Süleyman b. Kays el-Hilâlî, *Kitâbu Süleyman b. Kays el-Hilâlî (es-Sakîfe)* (Kum: Dârü’l-Hadî, 1420), 355-356.

12 - Ali b. İbrahim el-Kummî, *Tefsîru’l-Kummî*, nşr. Lecne (Beyrût: Müessesetü’l-A’lemî, 2007/1428), 481.

13 - Ebû Abdullâh İbnü’l-Muallim Muhammed b. Muhammed el-Müfid, *el-İrşâd fî Ma’rifeti Hucecillahi ale’l-İbâd* (Beyrût: Dârü’l-Müfid, 1993), 77-79.

14 - Meclisî, *Bihâr*, 30/517. Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Metin Bozan, *İmamiyye Şiasının İmamet Tasavvuru* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2007), 62 vd.

15 - Geniş bilgi için bkz. Muhammed Bâkır el-Meclisî, *Mir’âtu’l-Ukûl fî Şerhi Ahbâri Âli’r-Resûl* (Tahrân: Dârü’l-Kütü-

İmâmiyye'nin, Hz. Ebû Bekir'e karşı husumetinin bazı temel gerekçeleri vardır. Bunlar arasında öne çıkan hususlar şöyle sıralanabilir: Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin hilâfetini birçok yerde/olayda tavsiye etmesine rağmen Hz. Ebû Bekir Sakîfe'de alelacele hilâfeti ele geçirmiştir.¹⁶ Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber tarafından Hz. Fâtîma'ya bırakılan Fedek arazisini Hz. Fâtîma'ya vermeyerek sâhibi olduğu mirastan onu mahrum bırakmıştır.¹⁷ Hz. Ebû Bekir kendi yerine Hz. Ömer'i halife tayin etmekle ikinci defa Hz. Ali'nin hakkını gasp etmiştir.¹⁸ Hz. Ebû Bekir imâmet için zorunlu bilgiler kapsamında olan miras ve ceza hukuku gibi dinî konulara vâkıf değildir.¹⁹ İmâmiyye'nin Hz. Ebû Bekir'e yönelttiği diğer eleştiriler arasında Hz. Fâtîma'nın evini yaktırmaya teşebbüs ettiği iddiası,²⁰ Hz. Peygamber'in emrine rağmen, Hz. Ebû Bekir'in Üsâme Ordusu'na katılmaması vb. konular da yer almaktadır.²¹

1. TEMEL SİYER VE İSLAM TARİHİ KAYNAKLARINDA HİCRET YOLCULUĞU

İslâm tarihi için dönüm noktalarından biri de Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretidir. Bu nedenle konu, temel siyer ve İslam tarihi kaynaklarında geniş yer bulmuştur. Söz konusu klasik kaynaklara göre, Mekke'de Müslümanlara yönelik baskı ve işkenceler artınca Yüce Allah, Medine'ye hicret için izin verdi. İkinci Akabe Biati'ndan kısa bir süre sonra Müslümanlar grup grup Yesrib'e hicret etmeye başladılar. Mekke'de sadece hicrete güç yetiremeyen bazı kimseler ile Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali kalmıştı.²²

Hz. Peygamber, hicret için kendisinden izin isteyen Hz. Ebû Bekir'in, bu konuda aceleci davranmasını istemiş, hatta daha sonra yol için iki deve hazırlamasını emretmişti. Nihayet, Yüce Allah'tan Hz. Peygamber için de hicret izni verilince²³ kendisini öldürmeye niyetlenmiş olan Mekkeli müşrikleri şaşırtmak amacıyla yatağında Hz. Ali'yi bırakarak Hz. Ebû Bekir'le beraber yola koyulmuştu. Hz. Peygamber, müşriklerin, onları takip etmesine mani olmak için bir dizi tedbirler almış, bu bağlamda Hz. Ebu Bekir'le beraber Medine'nin tam tersi istikamette bulunan Sevr Mağarası'na sığınmıştı. Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir gece Sevr Mağarasına ulaştınca Hz. Ebû Bekir mağarada yılan veya yırtıcı bir hayvan olur endişesiyle önce kendisi mağaraya girmiş, hatta el yordamıyla mağaranın içinin güvenli olup olmadığını kontrol etmiş, böylece Hz. Peygamber'i korumayı amaçlamıştır.²⁴ Onlar oradayken Mekkeli müşrikler onları mağaraya yakın bir yere kadar takip etmişler, mağaranın girişinde geldiklerinde ise bozulmamış bir örümcek ağını görünce içeride kimsenin bulunmadığına kanaat getirerek geri dönmüşlerdir.²⁵ Mağarada bulundukları üç günlük süre zarfında Abdullah b. Ebû Bekir onlara Mekke ahalisi hakkında haberler ulaştırıyor, Hz. Ebû Bekir'in azatlısı Âmir b. Führeyre de sağlamal bir koyun sürüsünü onlar için otlatıyor ve gece olunca koyunların sütlerinden istifade etmeleri için mağaranın yanına geliyordu. Esmâ bt. Ebû Bekir de onlara yiyecek getiriyordu. Ayrıca Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir kendilerini Medine'ye ulaştırmak üzere, iyi bir kılavuz olan

bi'l-İslâmiyye, 1990/1411), 4/98; Ahmed Mahmûd es-Subhî, *Nazariyyetü'l-İmâme lede's-Şiati'l-İsnâ Aşeriyye* (Beyrût: Dârü'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1991/1412), 271-273.

16 - Hasan el-Mustafavî, *el-Hakâik fî Târîhi'l-İslâm ve'l-Fiten ve'l-Ehdas* (Kum: y.y., 1989/1410), 202-203; Fayda, "Ebû Bekir"; Arı, *İlk Üç Halife*, s. 182.

17 - Süleym b. Kays, *Kitâbu Süleym b. Kays*, 390-391.

18 - Meclisî, *Bihâr*, 30/355; Yûsuf Ârif Hâc Ömer, *Mizân Beyne's-Sünne ve's-Şîa* (İrbid: Alemü'l-Kütübi'l-Hadis, 2004/1425), 226.

19 - Şîa'nın Hz. Ebû Bekir hakkındaki değerlendirmeleri için bkz. Mehmet Nur Akdoğan, *Şii Kaynaklara Göre Hz. Ömer* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2017), 38-39.

20 - Süleym b. Kays, *Kitâbu Süleym b. Kays*, 385-389; Meclisî, *Bihâr*, 28/283. Söz konusu rivâyetle ilgili değerlendirmeler için bkz. Mehmet Salih Arı, *İmâmiyye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011), 213 vd.

21 - Müfid, *el-İrşâd*, 92-93. Konu hakkındaki rivâyetlerle ilgili değerlendirmeler için bkz. Arı, *İlk Üç Halife*, 150 vd.

22 - Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 1/175; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1/694; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), 117.

23 - İsrâ, 17/80. İbn Hişâm, Mekkeli müşriklerin, Hz. Peygamber'i öldürmek üzere karar verdikleri toplantı hakkında inen Enfâl, 30. âyetle hicrete izin verildiğini belirtmiştir. Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/484.

24 - İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/486.

25 - İbn Şihâb ez-Zührî, *el-Megâzi'n-Nebeviyye* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1980/1401), 100.

Abdullah b. Uraykıt'la anlaşmışlardı. Abdullah, kendisine önceden teslim edilen binekleri üçüncü gecenin sabahında mağaranın girişine getirdi ve üç gün mağarada kaldıktan sonra Kızıldeniz sahilini takip ederek Medine'ye yol aldılar.²⁶

Kaynaklara göre Hz. Ebû Bekir, mağaradayken Mekkeli müşriklerin kendilerini bulmalarından endişe etmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber de “Üzülme! Allah bizimle beraberdir.” ifadeleriyle onu teselli etmiştir.²⁷ Kur’ân-ı Kerîm’de

“Siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti. Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına “Tasalanma! Allah bizimle beraberdir” diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hale getirdi. Allah’ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.”²⁸

buyurularak Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir’in mağaradaki durumu hakkında haber verilmektedir.

Yukarıdaki âyette geçen “ثاني اثنين (ikinin ikincisi)” ifadesi, “iki kişiden biri” anlamında kullanılmaktadır²⁹ ve mütekaddimûn tefsir kaynaklarında, âyette geçen “iki kişi”den birinin Hz. Peygamber, diğeri ise Hz. Ebû Bekir olduğu konusunda görüş birliği vardır.³⁰

Kaynaklarda Hz. Ebû Bekir’in Hz. Peygamber’e yol arkadaşlığı etmesi ve Yüce Allah’ın isim vermeden onu Hz. Peygamber’in arkadaşı olarak Kur’ân’da zikretmesi onun faziletine bir işaret olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Zâhirîliğin önemli temsilcilerinden İbn Hazm, Tevbe Sûresi 40. âyette belirtilen her bir ifadenin Hz. Ebû Bekir’in faziletine işaret olduğunu söyler ve ayette Hz. Peygamber’le beraber zikredilen kişinin Hz. Ebû Bekir olduğu konusunda ilim erbabı arasında bir ihtilaf bulunmadığını belirtir. Diğer taraftan buradaki üstünlüğünün Hz. Peygamber ile beraber hicret yolculuğuna çıkması olduğunu dile getirdikten sonra Yüce Allah’ın onu “arkadaş” ve “ikinin ikincisi” olarak zikretmesini de bu faziletin bir başka ifadesi olarak değerlendirir. Bundan daha kıymetli olan ve başka hiç kimseye nasip olmayan durumun ise Yüce Allah’ın o ikisi hakkında “onlarla beraber olması”nı açıkça belirtmesi olduğunu söyler.³¹ Öte yandan Hz. Ebû Bekir’in mağara arkadaşlığı, bazı müelliflerce Hz. Ebû Bekir’in hilâfete liyakati konusunda bir delil olarak kabul edilmiştir.³² Ayrıca onun Hz. Peygamber’e mağara arkadaşlığı yapmış olması Fars ve Türk edebiyatlarında “yâr-ı gâr” olarak anılmasına da sebep olmuştur.³³

2. ŞÎİ KAYNAKLARDA HİCRET YOLCULUĞU

İlk dönem siyer ve İslam tarihi kaynaklarında hicret yolculuğu ve Hz. Ebû Bekir’in mağara arkadaşlığı genel hatlarıyla yukarıdaki şekilde aktarılmakla birlikte Şîî-İmâmî müelliflerin söz konusu olaya bakışları oldukça farklıdır.

Hicret olayını bir bütün halinde ele alan kısa bir rivâyeti Şîî müelliflerden Kutbuddin er-Râvendî’nin (ö. 573/1177) *el-Harâic ve’l-Cerâih* adlı eserinden nakletmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Mezkûr olayı

26 - Geniş bilgi için bkz. İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Megâzi*, 98 vd.; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/480 vd.

27 - Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân* (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 2000/1421), 14/257-258.

28 - Tevbe, 9/40.

29 - Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 14/257.

30 - Geniş bilgi için bkz. Ebû’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşir el-Ezdî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâs, 2002/1423), 2/171; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 14/257.

31 - Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelûsî el-Kurtubî, *el-Fasl fi’l-Milel ve’l-Ehvâ’ ve’n-Nihal* (Kâhire: Mektebetü’l-Hancî, ts.), 4/113.

32 - Geniş bilgi için bkz. İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/113; Muhammed b. Ya’kûb el-Firûzâbâdî, *er-Redd ale’r-Râfiza* (Mısır: Mek-tebetü’l-İmâm el-Buhârî, 2007/1428), 73; İbn Hacer el-Heytemî, *es-Savâiku’l-Muhrika fi’r-Redd ‘alâ Ehli’l-Bida’ ve’z-Zendeka* (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1997/1418), 2/711.

33 - Mustafa İsmet Uzun, “Yâr-ı Gâr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yar-i-gar> (14.12.2020); Ömer Faruk Teber, *Bektaşî Erkannamelerinde Mezhebi Unsurlar* (Ankara: Aktif Yayınevi, 2008), 140-145.

bu kitaptan aktarmamızın en önemli sebebi, konuyu ele alan pek çok Şîî müellifin Medine'ye hicreti baştan sona bir bütün halinde nakletmemiş olmasındandır. Bununla birlikte Râvendî'den önceki hiçbir eserde yer almayan bu rivâyet, sonraki dönemlerde bazı İmâmî müellifleri de etkilemiştir.³⁴ Öte yandan eserde, riva-yetle ilgili herhangi bir senet ya da kaynağın zikredilmemiş olması da dikkat çekmektedir.

VI. yüzyılın önemli Şîî-İmâmî müelliflerinden Râvendî'nin naklettiği rivâyete göre Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'i öldürmek üzere sözleşince on beş ayrı kabileden birer kişi seçerler. Bunlar arasında Haşimoğullarından da Ebû Leheb vardır. On beş kişilik grup Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in evine yönelince Ebû Leheb, Hz. Peygamber'i hedef almada bir hata yapmamak için güneşin doğmasına yakın içeri girmeyi önerir. Müşriklerin durumundan haberdar olan Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye kendisinin yatağında yatmasını söyler ve Yasin Sûresinin 7. âyetini okuyarak kapıda bekleyen müşriklerin arasından çıkıp gider. O esnada müşriklerin bir tedbir olarak dışarıda görevlendirdiği Hz. Ebû Bekir'i gözetleme yaparken görür ve onu da alıp kendisiyle beraber mağaraya götürür. Hz. Peygamber, Mekkeli müşriklerden saklanarak Sevr Mağarası'na gelir. Ardından mağaranın girişine bir örümcek ağ örür. Hz. Peygamber'in ayak izlerini mağara yakınlarına kadar takip eden Mekkeliler mağaranın girişinde örümcek ağını görünce içerde kimse olmadığını düşünürler. Bu esnada onlardan biri mağaraya doğru dönerek bevl eder. Hz. Ebû Bekir onu bu şekilde görünce kendilerini fark ettiklerini zanneder ve korkup titremeye başlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona kendilerini görmediklerini, eğer görseydiler avret mahallerini kendilerine çevirmeyeceklerini söyler ve ardından "*Korkma! Allah bizimle beraberdir.*" diyerek onu sakinleştirmeye çalışır, ancak sakinleştiremez. Hz. Peygamber bunun üzerine mağaranın arkasına ayağıyla vurur ve arka tarafta bir deniz ve bir gemiye yolu çıkan bir kapı açılır. Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir'e dönerek Mekkeli müşriklerin kendilerine ulaşamayacaklarını, eğer mağaraya girerlerse o kapıdan kaçıp gemiye bineceklerini söyleyerek onu teskin etmeye çalışır. Böylece Hz. Ebû Bekir'in sakinleşebildiğini müellif rivâyet eder.³⁵ Ayrıca aynı rivâyette Hz. Peygamber'e kılavuzluk eden Abdullah b. Uraykıt'ın, mağaranın önündeki örümcek ağını görünce kelime-i şehadet getirip Müslüman olduğu iddia edilir.³⁶

İmâmî kaynaklarda Hz. Peygamber'in hicret yolculuğu ve Hz. Ebû Bekir'in mağara arkadaşlığı genel hatlarıyla bu şekilde nakledilmiştir. Ancak çalışmamızın ana konusuna geçmeden önce şunu hatırlatmakta yarar vardır. İmâmiyye'nin başta Hz. Ebû Bekir olmak üzere Hz. Ali'ye muhalif olarak değerlendirdikleri bütün ashâba karşı bir tutumlarının olduğu vakıadır. Bu nedenle de söz konusu kimselere önemli bir hususiyet kazandıracak bütün çağrışımlardan onları soyutlamak en önemli hedefleri arasındadır. Hz. Ebû Bekir'in hicret yolculuğundaki mağara arkadaşlığı da bu bağlamda değerlendirilmelidir. İmâmî müellifler, Hicret olayı özelinde Hz. Ebû Bekir'e yönelttikleri eleştirileri iki temel noktaya yoğunlaştırır: Birincisi, "muhacir oluşu"; diğeri de "mağara arkadaşlığı"dır.

2.1. MUHACİRLİĞİ

İmâmî müelliflerin hicret konusundaki ana iddialarından biri "Hz. Ebû Bekir'in muhacir sayılmaması" gerektiği yönündedir. Bu kapsamda İmâmî müellif Ebu'l-Kâsım el-Kûfî (ö. 352/963), Söz konusu iddiasını ispat sadedinde "...*Kim Allah ve Resûlü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allah'a düşer.*"³⁷ âyetinden yola çıkar ve hicretin sadece Allah'a ve Resulüne olacağını belirtir. Müellif bu âyeti referans alarak Hz. Peygamber'in hicretinin Allah'a olduğunu ve Allah'a hicret konusunda ise hiç kimse Hz. Peygamber'e ortak olamayacağını ifade ettikten sonar Hz. Peygamber'e hicret etmenin ise Hz. Peygamber gittikten sonra olabileceğini dile getirir ve Hz. Ebû Bekir'in sadece Hz. Peygamber'e sığınmak için onun yanında bulunduğunu, dolayısıyla hicretinin yani muhacirliğinin geçersiz olduğunu iddia eder.³⁸ Şerîf el-Murtazâ (ö. 436/1045) da Hz. Ebû Bekir'in, kor-

34 - Bkz. Nûrullâh et-Tüsterî, *es-Savârimu'l-Muhrika fî Nakdi's-Savâiki'l-Muhrika* (Tahrân: y.y., 1385), 492-493.

35 - Kutbuddin er-Râvendî, *el-Harâic ve'l-Cerâih* (Kum: Müessesetü'l-İmâmî'l-Mehdî, 1409/1988), 1/145.

36 - Râvendî, *el-Harâic ve'l-Cerâih*, 1/143-145; Meclisî, *Bihâr*, 19/72-75.

37 - "... وَمَنْ يَهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مَرَاغِمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ..." Nisa, 4/100.

38 - Ebu'l-Kâsım Ali b. Ahmed el-Kûfî, *el-İstigâse fî Bidai's-Selâse* (Paris: Menşûrâtü Esmâr, 2009/1430), 161-162.

kusundan dolayı Hz. Peygamber ile beraber hicret ettiğini ileri sürerek³⁹ onun muhacir sayılmayacağını ima etmektedir.

İbn Tâvûs (ö. 664/1265), Ehl-i Sünnet'e reddiye olarak kaleme aldığı *et-Tarâif* adlı eserinde, Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir ile beraber hicret için yolculuğa çıkmasının nedeninin, Hz. Ebû Bekir'in Kureyşlilere Hz. Peygamber'in yerini göstereceğinden endişe etmesinden dolayı olduğunu iddia eden bir rivâyet nakletmektedir. Öte yandan o, Hz. Peygamber'in, Hz. Ebû Bekir'i kendi yanında götürmek istememesine delil olarak Taberî'de geçen bir rivayete vurguda bulunur. Buna göre, Hz. Peygamber, hicret esnasında peşinden gelen Hz. Ebû Bekir'in zil sesini tanımayıp Mekkeli müşrikler olduğundan endişe ederek hızlanmış, bu sırada nalınlarının ipinin kopması üzerine ayağı taşa çarpıp kanamıştır.⁴⁰ Dolayısıyla Hz. Peygamber'in hicret yolculuğuna çıkarken Hz. Ebû Bekir'i yanına almak istemediğini, ancak zorunlu olarak kabul ettiğini savunur.⁴¹ Taberî'nin, mezkûr rivâyeti *Târih*'inde naklettiği doğrudur, ancak rivayeti aktarmadan evvel, “وَقَدْ زَعَمَ بَعْضُهُمْ” (Bazıları iddia etmiştir.)” ifadelerini kullandığı, İbn Tâvûs tarafından göz ardı edilmiştir. Çünkü “زعم” kelimesi Arap dilinde büyük çoğunlukla yalan olma ihtimali yüksek olan anlatımlar için kullanılır.⁴² Dolayısıyla Taberî'deki bu rivayetin bu meselede dayanak olarak görülmesi isabetli değildir. Öte yandan Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr de hicret yolculuğu esnasında, Hz. Ebû Bekir'in daha sonra Hz. Peygamber'e ulaştığına dair bu rivayetin Taberî tarafından nakledildiğini belirttikten sonra, söz konusu bilginin Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'in beraber yola çıktıkları meşhur haberine aykırı olduğunu belirtir ve rivayeti “garip” olarak niteler.⁴³

Beyâdî (ö. 877/1472), Ahmed b. Hanbel'e dayandırdığı bir rivâyetten⁴⁴ hareket ederek, Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber ile yolculuğa çıkmasının Hz. Peygamber'in emri olmadığını, sadece Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Peygamber'i evde bulamayınca Hz. Ali'den onun hakkında bilgi aldığını ve yola çıktığını öğrenince de yola koyulup ona ulaştığını iddia eder.⁴⁵ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan bu rivayetle ilgili bir dizi tenkitte bulunulmuştur. Bu bağlamda söz konusu rivayetin ravilerinden biri olan ve gerçek adı “Yahya b. Süleym” ya da “İbn Ebî Süleym” olan Ebû Belc el-Fezârî hakkında Buhârî'nin “fihi nazar” dediği belirtilir. Buhârî'nin herhangi bir ravî hakkında bu tabiri kullanması ise ilgili ravinin “yalancılıkla itham edildiği veya sika olmadığı” anlamlarında değerlendirilmiştir.⁴⁶ Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in de Ebû Belc adlı râvîyi münker bir hadis rivayet etmekle tavsif ettiği; Ezdî'nin de onu sika olmamakla itham ettiği söylenmiştir.⁴⁷ Rivayet, senet dışında metin açısından da bazı tenkitlere açık bir durumdadır. Örneğin, rivayetin devamında “Menzile Hadisi” olarak da bilinen ve İmâmiyye'nin Hz. Ali'nin imâmetini ispat sadedinde kullandığı “Senin bana olan konumun Hârûn'un Mûsâ'ya olan konumu gibidir. Ancak benden sonra peygamber yoktur” ifadeleri yer almaktadır. Tebûk Seferi öncesinde Hz. Peygamber'in Hz. Ali için kullandığı belirtilen bu sözler temel siyer ve tarih kaynaklarında da bulunmaktadır.⁴⁸ Ancak buradaki rivayetin devamında yer alan “*Sen benden sonra halifemsin*” sözleri eleştirilerin odağı konumundadır. Çünkü bu bölüm Şîî müelliflerce benzer şekillerde nakledilmiştir.⁴⁹ Başta İbn Teymiyye olmak üzere pek çok müellif, bu ifadelerin

39 - Şerîf el-Murtazâ Ali b. el-Hüseyn el-Mûsevî, *eş-Şâfi fî'l-İmâme* (Tahrân: Müessesetü's-Sâdık, 1987/1408), 4/27.

40 - Söz konusu rivayet için bkz. Taberî, *Târih*, 2/374.

41 - Ebu'l-Kâsım Radiyuddin Ali b. Musa b. Ca'fer b. Tâvûs el-Hillî, *et-Tarâif fî Ma'rifeti Mezâhibi't-Tavâif* (Kum: Matbaatu'l-Hıyâm, 1399), 407 vd.; Nûrullâh et-Tüsterî, *İhkâku'l-Hak* (b.y., ts.), 215.

42 - Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân* (Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1991/1412), 380.

43 - Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1986/1407), 3/179.

44 - Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001/1422), 5/178-180.

45 - Zeynüddin Ali b. Muhammed el-Beyâdî, *es-Sirâtu'l-Müstakîm ila Müstehikki't-Takdîm*, (b.y.: el-Mektebetü'l-Murtaza-viyye, ts.), 3/136-137.

46 - Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *el-Mükîza fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs* (Halep: Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1991/1412), 83.

47 - İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn* (Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985/1406), III, 196.

48 - İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/520; Taberî, *Târih*, 3/104.

49 - Bkz. Kummî, *Tefsîr*; nşr. Lecne, 270.

yalan olduğunu beyan ederek⁵⁰ karşı çıkmışlardır. Öte yandan rivayetin devamında “Seddü'l-ebvâb” olarak da bilinen bölüm de nakledilmektedir. Bu rivayetlerin özünü, Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'nin kapısı hariç Mescid-i Nebevî'ye açılan tüm kapıların kapatılması talimatıdır. Söz konusu rivayet hem Sünnî hem de Şîî kaynaklarda yer almaktadır.⁵¹ Bununla birlikte başta Buhârî'nin *Sahîh*'i olmak üzere temel Sünnî kaynaklarda, sadece Hz. Ebû Bekir'in kapısının açık kalması emri⁵² de bulunmaktadır.⁵³

Tüsterî (ö. 1019/1610), *İhkâku'l-Hak* adlı eserinde Hz. Peygamber'in yanına Hz. Ebû Bekir'i kabul etmesinin nedeninin, kendisinin durumunu Mekkeli müşriklere haber vermesinden endişe ettiği için olduğunu söylemektedir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'i arkadaşlık için aldığı iddialarının gerçeği yansıtmadığını, zira Hz. Peygamber'in arkadaşlarının melekler ve Yüce Allah'ın vahyi olduğunu savunur. Bununla birlikte Hz. Ebû Bekir'in yolda karşılaşması nedeniyle Hz. Peygamber ile beraber yolculuğa çıktığını ileri sürer.⁵⁴

Haşim el-Behrânî'nin (ö. 1107/1694), Hüseyin b. Hamdan el-Hasîbî'den naklettiği rivâyete göre, Hz. Peygamber yola tek başına koyulacakken Hz. Ebû Bekir gelir ve ona arkadaşlık etmek istediğini söyler, ancak Hz. Peygamber böyle bir teklifi kabul etmek istemez. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir eğer Mekkeli müşriklerden korkarsa Hz. Peygamber'le karşılaştığını onlara söyleyeceğini dile getirir. Bunun üzerine isteksiz de olsa Hz. Peygamber, onun arkadaşlığını kabul eder.⁵⁵ Tarihî gerçekliklerin göz ardı edilerek aktarıldığı bu rivayetin sahibi, Nusayrîliğin önemli isimlerinden biri olan Hamdân el-Hasîbî'dir (ö. 346/957 veya 358/969). O, Şîî-İmâmî müellifler tarafından “yalancı”, “fasidü'l-mezhep”, “lanetlenmiş sözlerin sahibi” olarak nitelenir ve kendisine itibar edilemeyeceği belirtilir.⁵⁶ Dolayısıyla bu iddianın, açık bir uydurma olduğu izahtan varestedir.

Yukarıdaki nakil ve değerlendirmelerden anlaşıldığı üzere İmâmiyye, Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'le beraber hicret yolculuğuna çıkmasını herhangi bir üstünlük gerekçesi olarak değerlendirmez. Bunun yanı sıra İmâmî müellifler, Mekkeli müşriklere kendisinin yerini söylemesi endişesinden dolayı Hz. Peygamber'in, onu yanında götürdüğünü iddia ederler. Ancak bu iddiaları gündeme getirirken İslam tarihinin temel kaynaklarındaki bilgileri dikkate almadıkları da açıkça görülmektedir.

Çalışmadaki esas mevzumuz Hz. Ebû Bekir'in mağara arkadaşlığı olduğu için Hz. Ebû Bekir'in muhacirliği konusunda Şîî-İmâmî müelliflerin değerlendirmelerinin bu kadarını nakletmekle iktifa ediyoruz.

2.2. MAĞARA ARKADAŞLIĞI

Hz. Ebû Bekir'in mağara arkadaşlığı konusu İmâmî müelliflerce Tevbe Sûresinin 40. âyeti⁵⁷ bağlamında değerlendirilmiştir. Sünnî kaynaklarda, Hz. Ebû Bekir'in faziletine işaret olarak görülen bu âyet, Şîî-İmâmî müelliflerin Hz. Ebû Bekir'e yöneltilen eleştirilerinin mihverini oluşturmaktadır.

50 - Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib el-Bâkîllânî, *Temhîdu'l-Evâil ve Telhîsu'd-Delâil*, (Beyrût: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1987/1407), 463 vd.; İbn Teymiyye, *Minhâcû's-Sünne*, 5/34. Ayrıca bkz. Mahmut Demir, *Hadis ve İdeoloji* (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 213 vd.

51 - Süleyman b. Kays, *Kitâbu Süleyman b. Kays*, 194-195; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/99; VIII, 416; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *es-Sünen* (Mısır: Mektebetu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975/1395), “Menâkıb”, 20.

52 - Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/252; Ebû Muhammed İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîhu'l-Müsnedü'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillâh ve Sünenihî ve Eyyâmihî*, (b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1987/1408), “Salât”, 79; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), “Fezâilü's-Sahâbe”, 2. Ayrıca bkz. Tirmizî, “Menâkıb”, 17.

53 - Geniş bilgi için bkz. Demir, *Hadis ve İdeoloji*, 186 vd.

54 - Tüsterî, *İhkâku'l-Hak*, 215. Bu rivayet daha önce İbn Tâvûs'tan nakledilmişti.

55 - Hâşim el-Hüseynî el-Behrânî, *el-Burhân fî Tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Müessesetü'l-A'lemî, 2006/1427), 3/421-424.

56 - İbnü'l-Gadâirî, Ahmed b. el-Hüseyn, *er-Ricâl* (Kum: Dârü'l-Hadis, 2001/1422), 54; Takiyüddîn el-Hasen b. Ali b. Dâvûd el-Hillî, *Kitâbu'r-Ricâl* (Tahrân: İntişarat-ı Danişgâh-i Tahrân, 1383), 444.

57 - *إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ*

Söz konusu âyetteki ifadelerden hareket eden İmâmî müellifler konuyu dört başlık altında ele almışlardır:

1. “ثاني اثنين (İkinin ikincisi)”
2. “صاحب (Arkadaş)”
3. “لا تحزن إن الله معنا (Üzülme! Allah bizimle beraberdir.)”
4. “فأنزل الله سكينته عليه (Allah, sekînetini onun üzerine indirdi.)”

2.1.1. “ثاني اثنين (İKİNİN İKİNCİSİ)”

Şîî-İmâmî kaynaklarda Hz. Ebû Bekir'in Sevr Mağarası'nda “ikinin ikincisi” oluşuyla ilgili farklı yaklaşımların bulunduğunu söylemek mümkündür. Bazı müellifler, “iki kişiden biri” ifadesinin Hz. Ebû Bekir'i kapsadığını kabul ederken; bazıları, bu yaklaşıma karşı çıkmamakla birlikte bu durumun fazilet olmadığı üzerinde durmuş; bir kısım müellifler ise âyette söz edilen kişinin Hz. Ebû Bekir olmadığını iddia etmiştir.

Özellikle Ahbârî ekole mensup âlimler tarafından erken dönem İmâmî kaynak olarak gösterilen Süleym b. Kays el-Hilâlî'nin (ö. 76/695) *es-Sakîfe* adlı eserinde zikredilen bir rivâyet İmâmiyye'nin konuya yaklaşımını önemli ölçüde yansıtmaktadır. Bu eserde Hz. Ebû Bekir'in “ikinin ikincisi” olmasının, kendisi için bir fazilet olmadığı, yine onun dilinden olduğu iddia edilen bir rivayetle aktarılmakta ve Şîa'nın, imâmet konusunda Hz. Ali'ye rakip gördüğü Hz. Ebû Bekir, tamamen menfî ve düşmanca bir yaklaşımla takdim edilmektedir. Bunun yanı sıra onun aslında Hz. Peygamber'e iman etmediği ve bunu gizlediği iddiası da aynı rivayet üzerinden ispat edilmek istenmektedir. Söz konusu rivâyete göre, Hz. Ebû Bekir ölüm döşesindeyken Hz. Peygamber'in kendisine gelerek ona, cehennemden en alt tabakasında olduğunu ifade ettiğini söyler. Bunu duyan Hz. Ömer sayıkladığını belirtir ve onun faziletini vurgulamak üzere “Sen, mağaradaki ikinin ikincisisin” der. Buna karşılık Hz. Ebû Bekir şöyle itiraz eder: “Hâlâ aynı şeyi mi söylüyorsun? Ben sana anlatmadım mı ki Muhammed –Allah'ın Resulü demedi-⁵⁸ onunla mağaradayken bana şöyle dedi: Ben Ca'fer ve arkadaşlarının gemisini görüyorum. Denizde yol alıyor. Ben; 'bana da göster' dedim. Elini yüzüme sürdü ve ben de gemiyi gördüm. O zaman onun kesin olarak sihirbaz olduğuna kanaat getirdim. Ben bunları sana Medine'de anlattım ve ikimiz onun sihirbaz olduğu konusunda görüş birliğine vardık.”⁵⁹

Ayyâşî (ö. 320/932) “ikinin ikincisi” ifadesinden Hz. Ebû Bekir'in faziletine herhangi bir işaret bulunmadığını ifade eder.⁶⁰ Ebu'l-Kâsım el-Kûfî (ö. 352/963) de Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber ile beraber yolculuğa çıkmasının fazilet olarak değerlendirilmesini kabul etmez ve “ikinin ikincisi” nitelemesinin sadece sayı amacı taşıdığını, dolayısıyla mümin de olsa kâfir de olsa herkes için bu ifadenin kullanılmasının mümkün olacağını savunur.⁶¹

Ahbârî ekolün özelliklerini yansıtan müellifler tamamen kurgu rivayetler aktararak Hz. Ebû Bekir hakkında bir söylem geliştirmişken Usûlî ekole mensup müellifler daha ziyade rivayetler üzerinden yaptıkları değerlendirmelerle Hz. Ebû Bekir'in mağara arkadaşlığına olumsuz bir yaklaşım sergilemişlerdir. Nitekim Usûlî geleneğin önemli temsilcilerinden Şeyh Müfid (ö. 413/1022), Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber ile yolculuğa çıkmasının övünülecek bir şey olmadığı gibi Hz. Peygamber ile mağarada bulunmasının da inkâr edilecek bir mevzu olmadığını belirtmektedir. O, mağarada Hz. Peygamber ile bulunan kişinin Hz. Ebû Bekir olduğunu; ancak bu durumun Hz. Ebû Bekir'in sahâbî oluşu için yeterli gerekçe olmadığını savunmaktadır.⁶² Şeyh Müfid'in öğrencisi Şerîf el-Murtazâ (ö. 436/1045) da “mağara arkadaşlığı” meselesinde Hz. Ebû Bekir için

58 - Bu ifadeyle, Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Peygamber'in Allah'ın Elçisi olduğunu söylemeye dilinin varmadığı iddia edilmektedir.

59 - Süleym b. Kays, *Kitâbu Süleym b. Kays*, 347-348. Bu rivâyet Hz. Ebû Bekir'in oğlu Muhammed'e isnad edilmektedir. Aynı kaynakta benzer ifadelerin Abdullah b. Ömer tarafından da Hz. Ömer'in ağzından doğrulandığı belirtilmektedir. Bkz. Süleym b. Kays, *Kitâbu Süleym b. Kays*, 348.

60 - Muhammed b. Mes'ûd el-Ayyâşî, *Tefsîru'l-Ayyâşî*, (Tahrân: el-Mektebetü'l-İlmiyyetü'l-İslâmiyye, ts.), 2/88-89.

61 - Kûfî, *el-İstigâse*, 158.

62 - Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Ukberî, *el-İfsâh fi'l-İmâme*. Beyrût: Dârü'l-Müfid, 1993/1414), 186, 189 vd.

bir üstünlük bulunmadığını belirterek “ikinin ikincisi” ifadesinin sadece sayı bildirdiğini, iman ve üstünlük konusunda Hz. Peygamber’e bir ortaklık anlamı taşımadığını söylemektedir.⁶³ Ancak Usûlî ekolü benimseyen ve *Mecmau'l-Beyân* adlı tefsiri ile tanınan Eminüddin et-Tabersî (ö. 548/1153), “ikinin ikincisi” ifadesinin kapsamına Hz. Ebû Bekir’in de girdiğini belirtmekte ve olayı nötr ifadelerle nakletmektedir.⁶⁴ Benzer bir yaklaşımı son dönemin Şîî müfessirlerinden Tabâtabâî (ö. 1981) de sergilemektedir.⁶⁵

Beyâdî’ye (ö. 877/1472) göre mağara ile ilgili âyetin Hz. Ebû Bekir’e delaleti zannîdir, çünkü Hz. Ebû Bekir’in kastedildiğine açık bir işaret yoktur.⁶⁶ Öte yandan müellif, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Peygamber arasındaki sıkı münasebetin göstergesi olarak mağarada beraber bulunmaları iddiasının da gerçeği yansıtmadığını savunur. Çünkü ona göre bu münasebet Hz. Ebû Bekir’in faziletine işaret için değil, aralarındaki cisim, imkan ve ihtiyaç münasebetidir.⁶⁷

Tüsterî (ö. 1019/1610), Sünnî müellif İbn Hacer el-Heytemî’nin *es-Savâiku'l-Muhrika* adlı eserine reddiye olarak kaleme aldığı *es-Savârimu'l-Muhrika* adlı kitabında, daha önce Ravendî’den de naklettiğimiz iddiayı gündeme getirmektedir. Buna göre “ikinin ikincisi” ifadesinin Hz. Ebû Bekir için fazilet değil, bilakis noksanlık ve ayıplanma nedeni olduğunu iddia eden müellif, Hz. Peygamber’in, Hz. Ebû Bekir’i yanına almış olmasını onunla yolda karşılaşmasına ve onun Mekkeli müşriklere kendisi hakkında bilgi vermesinden endişe etmesine bağlamaktadır.⁶⁸ Öte yandan Tüsterî, “ikinin ikincisi” olarak nitelenen kişinin Hz. Peygamber olduğunu iddia eder. Çünkü ona göre mağaraya ilk giren Hz. Ebû Bekir’dir. Aynı şekilde bu ifadeden Hz. Ebû Bekir için fazilet anlaşılmayacağını, çünkü sadece bu rakamın adet bildirmek için kullanıldığını belirtir. Ona göre “iki” rakamı kâfir için de mümin için de kullanılabilir. Bu mekânda Hz. Peygamber ile beraber bulunması fazilete işaret etmez. Çünkü mağaradan daha değerli olan Mescid-i Nebevî’nin mümin, kâfir, münafık her türden insanı barındırdığını Meâric Süresi 36-37. âyetlerden⁶⁹ delil getirerek savunmaktadır.⁷⁰

Öte yandan bazı İmâmî kaynaklar, açıkça ifade etmeseler de Hz. Ebû Bekir’in mağaradaki iki kişiden biri olduğunu kabul etmektedirler. Ancak konuyu farklı bir zaviyeden ele alarak Hz. Ebû Bekir’in bütün temel kaynaklarda en çok bilinen lakabı olan “sıddık” oluşu konusunda onu eleştirmektedirler. Çünkü onlara göre Hz. Peygamber ve kendisinden başka kimsenin olmadığı söz konusu mağarada bile Hz. Peygamber’i kalpten gelerek tasdik etmek yerine ona karşı farklı düşünceler beslemiştir. Nitekim Küleynî’nin hocası Ali b. İbrahim el-Kummi’nin (ö. III/IX. yy.), Ca’fer-i Sâdık’a nisbet ettiği bir rivâyette Sevr Mağarası’nda Hz. Peygamber ile Hz. Ebu Bekir arasında geçen konuşma mitolojik bir kisveye büründürülmekte, hiçbir temel siyer ve İslam tarihi kaynağında yer almayan mucizelerin varlığı iddia edilmektedir. Müellif, ilgili rivayette Hz. Ebû Bekir’in “sıddık” lakabını hak etmediğine özellikle vurguda bulunmak amacıyla Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir arasında tamamen kurgu olduğu açık olan bir diyalog da nakletmektedir. Bu rivayete göre, mağarada iken Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir’e Ca’fer b. Ebî Tâlib ve arkadaşlarını denizde yol alırken, Ensâr’ı da bahçelerinde otururken gördüğünü söyler. Bunun üzerine Falan,⁷¹ Hz. Peygamber’in anlattığı şeyleri görmek ister. Hz. Peygamber de elini onun yüzüne sürer ve o da aynı şeyleri görür. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir içinden ona “senin sihirbaz olduğunu tasdik ettim” der,⁷² Hz. Peygamber de ona

63 - Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, 4/25.

64 - Ebû Ali Emînüddîn el-Fadl b. el-Hasen et-Tabersî, *Mecma'u'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997/1418), 5/41.

65 - Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Müessesetü'l-A'lemî, 1997/1418), 9/290.

66 - Beyâdî, *es-Sırâtu'l-Müstakîm*, 3/138.

67 - Beyâdî, *es-Sırâtu'l-Müstakîm*, 3/140.

68 - Tüsterî, *es-Savârimu'l-Muhrika*, 492-493.

69 - *فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُنْطَعِنِينَ ۖ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشَّمَالِ عَصِينَ ۚ*

(O inkârcılara ne oluyor ki (inkâr veya alay etmek için) grup grup sağdan soldan sana doğru koşuyorlar.)

70 - Tüsterî, *es-Savârimu'l-Muhrika*, 493.

71 - Bu ifade müellifin tercihidir. Bununla kastedilen Hz. Ebû Bekir’dir. Nitekim pek çok rivâyette Hz. Ebû Bekir için kullanılan müstear isimlerden biridir.

72 - Bu ifade bazı nüshalarda zikredilirken bazılarında yer almamaktadır. Bkz. Ali b. İbrahim el-Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, nşr. Tayyib el-Müsevî el-Cezâirî (Kum: Müessesetü Dâri'l-Kitâb, 1984/1404), 1/326.

“أنت الصديق” (sen sıddıksın) der.⁷³ İbn Ferrûh es-Saffâr'ın (ö. 290/902), Muhammed Bâkır'a dayandırdığı bir rivâyet, Kummî'nin rivâyetiyle büyük oranda benzerlik arz etmektedir. Ancak burada, ridde hareketleri içinde yer alan bazı toplulukların Hz. Ebû Bekir için kullandığı⁷⁴ “Ebu'l-Fasîl”⁷⁵ ifadesine yer verilmesi dikkat çekmektedir. Böylece mezhep imâmının diliyle Hz. Ebû Bekir kınanmış olmakta ve İmâmiyye'nin hassaten ilk üç halîfe hakkında sarf ettiği kötü lakaplara meşruiyet kapısı aralanmak istenmektedir. Ayrıca müellif, Kummî'nin naklettiği rivâyette bulunan “sen sıddıksın” ifadesine yer vermemektedir.⁷⁶ Küleynî (ö. 329/940) de benzer bir rivâyeti Muhammed Bâkır'dan nakletmektedir.⁷⁷

Saffâr'ın naklettiği bir başka rivâyette ise adamın biri Ca'fer-i Sâdık'a, Hz. Ebû Bekir'e “sıddık” ismini Hz. Peygamber'in verip vermediğini sorar, o da Hz. Peygamber'in mağaradayken Hz. Ebû Bekir'e Ca'fer b. Ebî Tâlib ile beraberindekiler ve Medine'de bulunan Müslümanlar hakkında bazı haberler gösterdiği, bunun üzerine Hz. Ebû Bekir'in içinden Hz. Peygamber'e sihirbaz yakıştırmasında bulunduğunu belirterek Hz. Peygamber'in de ona “أنت الصديق” (sıddık sensin) dediğini ifade eder.⁷⁸ Bu rivâyeti değerlendiren Meclisî, Hz. Peygamber'in “Sıddık sensin” sözünün alay yollu olduğunu belirtir.⁷⁹ Yani ona göre Hz. Peygamber aslında onun içinde gizlediğinden haberdar olduğu için “Sen sıddıksın öyle mi!” demek istemiştir.

Şîî-İmâmî kaynaklardaki nakil ve değerlendirmelerden anlaşıldığı üzere bu başlık altında İmâmiyye'nin temel düşüncesi, Hz. Ebû Bekir'in “ikinin ikincisi” olmasının bir üstünlük olmadığı şeklindedir. Bu yöndeki rivayetlerin ilki ise vefat tarihi itibarıyla bu başlık altında ilk zikrettiğimiz müellif olan Süleym b. Kays tarafından nakledilmiştir. Mezkûr müellif ve eserinin, Şîî müellifler tarafından ciddi bir biçimde eleştirildiğini hatırlatmakta yarar vardır. Hatta İbnü'l-Gadâirî (ö. V/XI), İbn Dâvûd el-Hillî (ö. 707/1307) ve Allâme Hillî (ö. 726/1325) gibi ricâl ve tabakât alanlarındaki eserleriyle de tanınan İmâmî müellifler, Süleym b. Kays'ın eserini uydurma olarak değerlendirmişlerdir. İbnü'l-Gadâirî ve İbn Dâvûd el-Hillî, eserin tek râvîsi olan Ebân b. Ebî Ayyâş'ı zayıf kabul etmekte ve *Kitâbu Süleym*'i de onun uydurduğunu açıkça dile getirmektedirler.⁸⁰ Usûlî ekolün ilk temsilcisi kabul edilen Şeyh Müfid de kitaptaki bilgilerin büyük bir kısmıyla amel edilmesinin caiz olmadığını, zira esere sonradan pek çok ilavelerin yapıldığını, dolayısıyla da rivâyetlerinin dikkate alınmaması gerektiğini vurgulamaktadır.⁸¹ Ayrıca mezkûr kitapta, 12 imâmın varlığına doğrudan veya dolaylı bir biçimde işaret edilmesi, “tarihî yeniden yazmak” adına kitabın hicrî III. asrın sonlarına doğru kaleme alındığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.⁸²

İmâmî kaynakların, Hz. Ebû Bekir'in “ikinin ikincisi” oluşuyla ilgili iddialarının aksine Sünnî kaynaklarda, ayette belirtilen ifadenin onun için bir fazilet olduğu özellikle vurgulanmış⁸³ ve bunun Hz. Ebû

73 - Kummî, *Tefsîr*; nşr. Lecne, 267.

74 - Taberî, *Târîh*, 3/255.

75 - “Bekr” kelimesinin anlamlarından biri de “deve yavrusu”dur. Bkz. İbnü'l-Esîr, Ebû's-Se'âdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser* (Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979/1400), 1/149. Ebu'l-Fasîl kelimesi de Şîî müellifler tarafından “Deve yavrusunun babası” anlamında istihza yollu olarak Hz. Ebû Bekir için kullanılmaktadır.

76 - Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasan b. Ferrûh es-Saffâr, *Besâiru'd-Derecât* (Beyrût: Şeriketü'l-Âlemi li'l-Matbûât, 2010/1431), 466.

77 - Muhammed b. Ya'kûb el-Küleynî, *el-Kâfî* (Tahrân: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1389), 8/262-263.

78 - Saffâr, *Besâiru'd-Derecât*, 467.

79 - Meclisî, *Bihâr*, 18/109.

80 - İbnü'l-Gadâirî, *er-Ricâl*, 36; İbn Dâvûd el-Hillî, *Kitâbu'r-Ricâl*, 414; Allâme Hillî el-Hasan b. Yûsuf b. el-Mutahhar, *er-Ricâl* (b.y., ts.), v. 41 (yazma).

81 - Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Ukberî, *Tashîhu İtikâdâtî'l-İmâmiyye* (Kum: el-Mu'temeru'l-Âlemî li Elfiyeti's-Şeyh el-Müfid, 1992/1413), 149-150; Ahmed el-Kâtib, *Nedenleri Tarihte Kalmış Ayrılık: Sünnîlik – Şîîlik*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: Mana Yayınları, 2009), 280-281. Süleym b. Kays ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Nur Akdoğan, *Kitâbu Süleym b. Kays ve Kaynaklık Değeri*, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, Aralık 2004, s. 1-22.

82 - Akdoğan, “Kitâbu Süleym b. Kays ve Kaynaklık Değeri”, 18.

83 - Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahman el-Malatî, *et-Tenbih ve'r-red alâ ehli'l-ehvâ ve'l-bida'* (Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, ts.), 162; İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/113.

Bekir'den başkası hakkında sabit olmamış özel bir birliktelik olduğuna dikkat çekilmiştir.⁸⁴ Öte yandan kaynaklarda Hassân b. Sâbit'in, Hz. Peygamber'in huzurunda okuduğu bir şiirde Hz. Ebû Bekir'i "ikinin ikincisi" olarak övdüğü, Hz. Peygamber'in de bunu memnuniyetle karşıladığı ve "ey Hassân! Doğru söyledin. O, senin dediğin gibidir." dediği belirtilmiştir.⁸⁵

Gerek daha önce geçen Râvendî'nin gerek Tüsterî'nin rivayetlerinde hiçbir siyer ve tarih kaynağında yer almayan bir biçimde Hz. Ebû Bekir'in müşriklerle işbirliği içinde olduğu ya da müşriklerin onu tehdit etmesi halinde Hz. Peygamber'in yerini haber vereceği şeklindeki iddialar gündeme getirilmiştir. Oysaki bu ibareler, anakronik bir yaklaşımdan başka bir şey değildir. Zira temel siyer ve İslam tarihi kaynaklarının neredeyse üzerinde mutabık kaldığı hususlardan biri, Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'e hicret için acele etmemesi yönündeki tavsiyesidir. Ayrıca Hz. Peygamber'in önceden ona yol için başta binek olmak üzere kılavuz vs. konularında hazırlık yapmasını istemesi Şîî müelliflerin iddialarını çürüten diğer açık bilgilerdir. Dolayısıyla söz konusu iddiadan bahseden İmâmî kaynakların bu yaklaşımının/iddialarının hakikatle bağdaşır bir tarafı bulunmamaktadır.

Kummî ve Saffâr'ın rivayetlerinde tarihî hakikatlerle ilgisi olmayan bir biçimde mitolojik bir anlatımın mevcut olduğu açıkça görülmektedir.⁸⁶ Bunun yanı sıra metnin içeriğinde de tutarsızlıkların bulunduğu açıktır. Örneğin, eğer Hz. Peygamber'in gösterdiği mucizeyle mağaranın arkasında kapı açılmışsa neden oradan Medine'ye doğru yola koyulmayıp işi zora sokmuşlardır? Ya da Hz. Peygamber, çeşitli riskleri almak yerine henüz evindeyken Medine'ye açılan bir kapıdan niçin Yesrib'e yol almayı tercih etmeyip risk almıştır? Bu itibarla söz konusu rivayet, tarihî gerçekliklerle örtüşmektedir. Ayrıca "sıddık" lakabının Hz. Ali'ye mi yoksa Hz. Ebû Bekir'e mi ait olduğu Şîî kaynaklarda tartışma konusudur.⁸⁷ Dolayısıyla böyle bir rivayetle, Hz. Ebû Bekir'e bu yönde bir lakap daha önce verilmiş olsa dahi Hz. Peygamber tarafından istihza yollu bir biçimde "Sen Sıddıksın (öyle mi!)" denildiği iddia edilmiş olmaktadır. Bu itibarla sadece İmâmî müelliflerin eserlerinde yer verilen bu ifade, Hz. Ebû Bekir'in bu lakabı hak etmediğini ispat açısından Şîî-İmâmî müellifler için önemli bir argüman olarak görülmektedir.

2.2.2. "صاحب (ARKADAŞ)"

İmâmî müelliflerin, Hz. Ebû Bekir'in "mağara arkadaşı" oluşuna bakışını anlamak için İmâmiyye Şîası'nda sahâbe algısının bilinmesi önemlidir. Çünkü Şîa'da, Sünnî müelliflerin anladığı tarzda bir sahâbe anlayışı yoktur. Onlara göre sâhib (çoğulu; sahâbe) kelimesinin lügat ve örf anlamı esastır. Bu nedenle de İmâmî müellifler açısından Hz. Peygamber'le yan yana bulunmuş olmak, uzun süreli sohbette bulunmak kimseye ayrıcalık kazandırmaz.⁸⁸ Nitekim bu anlayışın bir yansıması olarak, Ebu'l-Kâsım el-Kûfî (ö. 352/963) Kehf Sûresinin 37. âyetinde kâfir için "sâhib (arkadaş)" tabirinin kullanıldığına⁸⁹ vurgu yaparak Hz. Ebû Bekir hakkında Tevbe Sûresi 40. âyette "sâhib" ifadesinin kullanılmasının onun için bir üstünlük olmadığını özellikle altını çizer. Zira ona göre Hz. Ebû Bekir bu yolculuğuyla Hz. Peygamber'den her-

84 - Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *el-Müntekâ min minhâci 'l-i'tidâl fi nakzi kelâmi ehli'r-rufz ve 'l-i'tizâl* (b.y., ts.), 552.

85 - وَثَانِي اثْنَيْنِ فِي الْغَارِ الْمُنِيفِ وَقَدْ ... طَافَ الْعَدُوُّ بِهِ إِذْ صَعِدَ الْجَبَلَ -

"وَكَانَ حُبُّ رَسُولِ اللَّهِ قَدْ عَلِمُوا ... مِنَ الْبَرِيَّةِ لَمْ يَعْدِلْ بِهِ رَجُلًا"

Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/129-130; Ebü'l-Hüseyin Yahyâ b. Ebü'l-Hayr b. Sâlim İmrânî, *el-İntisâr fi'r-red ale'l-Mu'tezileti'l-Kaderiyyeti'l-esrâr* (Riyâd: Advâü's-Selef, 1999), 3/850.

86 - Dinî hayat ve mitoloji arasındaki münasebet konusunda bkz. Ali Albayrak, "Mitolojinin Dini Hayattaki Yeri ve Önemi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017), 952-958.

87 - Bu ismin Hz. Ali'ye ilk olarak verildiği konusunda bkz. Meclisî, *Bihâr*, 27/321-323.

88 - Geniş bilgi için bkz. Akdoğan, *Şîî Kaynaklara Göre Hz. Ömer*, 32 vd.

89 - قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّيَكَ رَجُلًا - (Kendisiyle konuşmakta olan arkadaşı ona hitaben, "Yoksa sen" dedi, "Seni topraktan, sonra nutfeden (sperm) yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah'a da mı inanmıyorsun?")

hangi bir zulmü gidermediği gibi onun için herhangi bir düşmanla da savaşmamıştır. Bu da bu meseleden üstünlük çıkarılamayacağını delilidir. Ayrıca müellif, Hz. Ebû Bekir'in, bu yolculukla sadece kendini kurtarmaya çalıştığını, bu nedenle de söz konusu yol arkadaşlığının fazilet olarak görülemeyeceğini ifade etmektedir. Aynı şekilde bu yolculukta Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'e "dost, yol arkadaşı" olduğunu iddia etmenin de yanlış olacağını belirten müellif, Hz. Peygamber'in zaten yalnız olmadığını, Allah ve meleklerinin her an onunla beraber olduğunu vurgulayarak Allah ve meleklerinin dostluk ettiği kimseye başkasının arkadaşlık etmesinin muhal olacağını savunmaktadır. Ona göre eğer Hz. Ebû Bekir'in yol arkadaşlığı kabul edilse bile bunun sevabının, faziletinin başkasına değil; kendisine olacağını belirtir. Hatta bu yolculuk için Hz. Ebû Bekir'i kabul etmesi nedeniyle minnetin, Allah'a ve Resulüne olduğunu söyler.⁹⁰ Şerîf el-Murtazâ da, "arkadaş" kelimesinin bir fazilet ifade etmediğini, bu kelimenin "dost, düşman, mümin, kâfir" herkes için kullanılabileceğini belirtir.⁹¹

Beyâdî de Ebu'l-Kâsım el-Kûfî'nin ifade ettiği üzere biriyle "arkadaş" olmanın üstünlük anlamına gelmeyeceğini Kehf Sûresi 37. âyete dayanarak ispat etmeye çalışır. Öte yandan o, bazen "hoş görmeme" ve "nefret" ile beraber bazı kimselerin arkadaşlığının onaylanabileceğini dile getirir. Nitekim âyet-i kerimede⁹² "sâhibe" olmasına rağmen zevcenin de müminler için düşman olarak tavsif edildiğini, aynı şekilde Kur'ân'da⁹³ cehennemde azap görenlerin de "ateş ashâbı" olarak nitelendirildiğini belirtir.⁹⁴

Tüsterî'ye göre de "sâhib" (arkadaş) kelimesi mana itibarıyla Hz. Ebû Bekir için fazilet değildir. Çünkü bu kavram; kâfir, fâsık vb. için de kullanılabilir. Nitekim Yusuf Sûresi 39. âyette Hz. Yusuf'un, zindandayken Allah'a iman etmemiş kişilere hitap ederken "ey arkadaşlarım" demesi buna işaret eder. Dolayısıyla sâhib kelimesi bir üstünlük nedeni olarak değerlendirilemez.⁹⁵ Ayrıca müellif, Yüce Allah'ın sekînetinin sadece Hz. Peygamber'in üzerine olduğunu savunmaktadır. Zira ona göre, eğer Hz. Ebû Bekir "mümin bir arkadaş" olsaydı onun da endişeye kapılmaması gerekirdi ki sekineden hisse alabilirdi.⁹⁶

Görüldüğü üzere Şîu-İmâmî müellifler, Hz. Ebû Bekir hakkında ayette "sâhib" kelimesinin kullanılmasını muhtemelen ona yakıştırmamakta, söz konusu kelimenin Hz. Peygamber'e yakınlık anlamı taşımayacağını ileri sürmektedirler. Buna da, çeşitli âyetlerde kâfirler için "sâhib" kelimesinin kullanılmasını delil olarak takdim etmektedirler. Oysaki söz konusu mukayesede birbirinden farklı (birbiriyle alakasız) iki şey kıyas edilmiş olmaktadır. Nitekim İbn Hazm, Şîu müellifler tarafından ayetteki "sahib" ifadesinin Kehf Suresinin 37. âyetinden "قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ" hareketle kişi için ayrıcalık veya üstünlük anlamına gelmeyeceği iddiasının gündeme getirildiğini söyler ve bu ifadelerin, iddialarının geçersizliğinin dışı vurumu olduğunu belirtir. Ardından da müellif, söz konusu ayette biri mümin diğeri kâfir olan iki kişi bulunduğunu, bu kimselerin sadece birbirleriyle karşılıklı konuşma ve mücalese (oturup kalkma) yönüyle arkadaş olduklarını vurgular. Nitekim ona göre, Allah, Hz. Şuayb'dan bahsederken "Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik)" buyurması kardeşlik nesep ve yurt kardeşliğine işarettir; yoksa din kardeşliği değildir. Ancak hicretten bahseden ayetteki "sahib" ifadesi ise dinde ve hicret için çıkılan yolculuktaki arkadaşlığı, mağarada Allah'ın yardımı ve onlarla beraber oluşu konusundaki arkadaşlık bağlamındadır. Bu nedenle de bu "sahiblik (arkadaşlık)" oldukça faziletli bir duruma işaret etmektedir.⁹⁷

90 - Kûfî, *el-İstigâse*, 158-160.

91 - Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, 4/25.

92 - "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَإِنْ تَعَفَّوْا وَتَصَفَّحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ" (Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan da size düşman olanlar vardır, onlardan sakının. Ama affeder, hoşgörülü ve bağışlayıcı davranırsanız, şüphesiz Allah da çok bağışlayıcı ve engin merhamet sahibidir.)" Tegâbün, 64/14.

93 - "لَا جَرَمَ أَنَّكُمْ تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنْ مَرَدَّنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ" (Gerçek şu ki, siz beni, bu dünyada da öteki dünyada da çağrılmaya değer olmayan bir şeye davet ediyorsunuz. Kuşku yok ki dönüşümüz Allah'adır ve hakikat çizgisinden sapanlar, işte onlar cehennemliktir.)" Mümin, 40/43.

94 - Beyâdî, *es-Sıratu'l-Müstakim*, 3/136-137.

95 - Tüsterî, *es-Savârimu'l-Muhrika*, 494.

96 - Tüsterî, *es-Savârimu'l-Muhrika*, 495. Ayrıca bkz. Tüsterî, *İhkâku'l-Hak*, 215.

97 - İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/113.

Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038), Hz. Peygamber'in "Eğer bir dost edinecek olsaydım Ebû Bekir'i dost edinirdim. Bununla birlikte o, benim dinde kardeşim ve mağaradaki arkadaşımdır."⁹⁸ şeklindeki hadîsinden yola çıkarak Hz. Ebû Bekir'in "mağara arkadaşlığı"na ve faziletine dikkat çekmektedir.⁹⁹ Zehebî (ö. 748/1348), ilgili ayette Hz. Ebû Bekir'in "sâhib" olarak nitelendirilmesini, onun "arkadaşlığın zirvesinde" olduğunun göstergesi olarak değerlendirir. Çünkü müellife göre Hz. Ebû Bekir'in bu şekilde Kur'ân'da anılması, onun, Hz. Peygamber vefat edinceye kadar sürekli onunla yakın arkadaşlık kurmasından dolayıdır.¹⁰⁰ Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) de Hz. Ebû Bekir'in Tevbe Sûresinin 40. âyetinde "sâhib" olarak nitelendirilmesinin, İmâmî müelliflerce Kehf Sûresinin 37. âyetinde yer alan "sâhib" ifadesiyle kıyaslanmasının yanlış olduğunu belirtir. Çünkü ona göre, Kehf Sûresindeki ilgili âyet biri mümin, diğeri kafir olan iki farklı insandan bahsetmekte ve sadece mücâvereye işaret etmektedir. Ancak Hz. Ebû Bekir'in sâhib olarak isimlendirilmesi, "din, hicret, Mekke'den çıkışı ve mağaradaki arkadaşlıkları" kapsamaktadır. Dolayısıyla böyle bir arkadaşlık oldukça faziletli bir durumdur.¹⁰¹

2.2.3. "ÜZÜLME! ALLAH BİZİMLE BERABERDİR.)"

Kaynaklara göre, Mekkeli müşrikler Sevr Mağarası'nın yakın bir yere geldiklerinde Hz. Ebû Bekir, kendilerini görecekları düşüncesiyle endişelenir. Bunun üzerine Hz. Peygamber onu teskin ederek "Üzülme! Allah bizimle beraberdir." der ve böylece onun endişesini giderir.¹⁰² Şîî-İmâmî müellifler âyetle işaret edilen bu bölüm hakkında farklı yorumlarda bulunmuşlar, ancak genellikle Hz. Ebû Bekir hakkında olumsuz bir imaj oluşturacak şekilde ayeti tevil etmişlerdir. Bu bağlamda zikredilebilecek müelliflerden biri usûlî ekolün önemli isimlerinden Şerîf el-Murtazâ'dır. O, âyetle geçen "üzülme!" ifadesinin, Hz. Ebû Bekir'de çokça bulunan "kaygılı, ağlak" olma durumundan nehyetme anlamı taşıdığını söyler. Ayrıca ona göre, Hz. Peygamber'in, Hz. Ebû Bekir'i bu tavrından nehyetmesi, yapılan işin çirkinliğine, dolayısıyla masiyet oluşuna işaret eder.¹⁰³ Öte yandan müellif, âyetin devamında zikredilen "Allah bizimle beraberdir" sözünün anlamının ise

"Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O'dur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir..."¹⁰⁴

âyetinde görüldüğü üzere "Allah bizim durumumuzu biliyor" demektir. Dolayısıyla müellif, bu ifadede de bir üstünlük olmadığını dile getirmektedir. Öte yandan Şerîf el-Murtazâ bu konuyla bağlantılı olarak "عنا (bizimle)" ifadesinin sadece Hz. Peygamber'e şamil olduğunu, yani Hz. Ebû Bekir'i kapsamadığını belirtmektedir. Çünkü müellife göre Yüce Allah kendisinden bahsederken de bazen "biz" zamirini kullanmaktadır.¹⁰⁵

İbn Ebî Tâlib et-Tabersî (ö. 620/1223) *el-İhticâc* adlı eserinde Şeyh Müfid'in anlattığını iddia ettiği bir rüya üzerinden, hicretle ilgili olarak Hz. Ebû Bekir hakkında yukarıda zikredilen tüm tartışmalara yer verir. Aynı zamanda söz konusu rüyada bu olaya ilişkin İmâmî müelliflerin pek çok eserinde de yer verilen eleştiriler toplu halde zikredilmiş olur. Aktarılan rüyanın konumuzla ilgili olan bölümünde "Allah bizimle beraberdir" ifadesinin kapsamına Hz. Ebû Bekir'in dâhil edilemeyeceği savunulur. Çünkü burada Hz. Peygamber "bizimle" derken sadece kendisini kastetmiştir. Nitekim âyet-i kerimede "*Zikr'i biz indirdik, onu*

98 - Benzer rivayetler için bkz. Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/243.

99 - Ebu Nuaym el-İsfahânî, *el-İmâme ve'r-Red ale'r-Râfıza*, 244.

100 - Zehebî, *el-Müntekâ*, 552.

101 - Fîrûzâbâdî, *er-Redd ale'r-Râfıza*, 60.

102 - Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîr*, 2/171; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 14/258.

103 - Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, 4/26.

104 - "أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَىٰ - مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ" Mücâdele, 58/7.

105 - Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, 4/26-27.

koruyacak da biziz”¹⁰⁶ buyurulmuştur. Bir başka ihtimal olarak, Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in yatağına yatan Hz. Ali'nin durumundan duyduğu endişeyi dile getirmiş, Hz. Peygamber de Hz. Ali'yi kastederek “Allah bizimle beraberdir” demiştir.¹⁰⁷ İşin ilginç olan tarafı, Şeyh Müfid'e ait olduğu iddia edilen bu rüya-nın, onun tarafından kaleme alınan hiçbir eserde nakledilmemiş olmasıdır.

Beyâdî, Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'in üzülmüne karşı, ona duyduğu şefkatten dolayı üzülmeme-sini tenbihlediği şeklinde bazı kaynaklarca dillendirilen iddiaya karşı çıkar ve Hz. Peygamber'in nehyinin ya masiyet ya da kerahet nedeniyle olduğunu ifade eder. Dolayısıyla o, her iki durum da Hz. Ebû Bekir için fazilet değil, noksanlık olduğunu savunur.¹⁰⁸ Ayrıca müellif, “Üzülme! Allah bizimle beraberdir” ifade-sinden Hz. Ebû Bekir değil; Hz. Ali'nin kastedildiğini iddia eder ve buna da Beyhakî'de bulunduğunu iddia ettiği bir rivâyeti delil getirir. Buna göre, Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'e onun için ve yatakta yatan Hz. Ali için üzüldüğünü söyler. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Üzülme! Allah bizimle (ben ve Ali ile) beraber-dir.” der.¹⁰⁹ Ancak Beyâdî, iktibasta bulunduğu Beyhakî'nin kim olduğu hakkında tam bir bilgi vermemiştir. Bununla birlikte, genellikle Şîî müelliflerin kendi tezlerini desteklemek amacıyla Sünnî âlimlerden deliller getirme arzularının bulunduğu tarafımızca değerlendirilerek *es-Sünenü'l-Kübrâ* adlı eseriyle meşhur mu-haddis ve Şâfiî fakihi Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin (ö. 458/1066) eserlerine bakılmış, ancak onun eserlerinde böyle bir rivâyet/bilgi tespit edilememiştir. Bunun yanı sıra rivayet, Şîî-İmâmî müellif Beyâ-dî'nin (ö. 877/1472) öncesinde ne Şîî ne de Sünnî bir kaynaktan yer almıştır.

106 - “إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ” Hicr, 15/9.

107 - Bu rivâyete göre Şeyh Müfid bir rüya görür ve rüyada insanların Hz. Ömer'in etrafında toplandığını, Hz. Ömer'in on-lara çeşitli meseleler anlattığını belirtir. Orada bulunan Şeyh Müfid söze girerek Tevbe Sûresi 40. âyetten geçen ifadelerden Hz. Ebû Bekir'in faziletinin nasıl anlaşılacağını sorar. Bunun üzerine Hz. Ömer altı yönüyle bu âyetin Hz. Ebû Bekir'in faziletine işaret ettiğini söyler ve şunları sıralar:

1. Ayetin Hz. Peygamber ile beraber Hz. Ebû Bekir'i zikrettiğini ve onu “ikinin ikincisi” olarak tavsif ettiğini,
2. Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir arasındaki ülfete işaret olarak âyetin, ikisini aynı yerde (mağarada) zikrettiğini,
3. Âyetin Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'e arkadaşlığını izafe ettiğini,
4. Ayetin, Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'e şefkatini gösterdiğini,
5. Yüce Allah'ın, her ikisine beraber yardımcı olduğunu vurguladığını,
6. Âyetin, Hz. Ebû Bekir'in üzerine sekînet indirildiğini haber verdiğini belirtir.

Hz. Ömer'in bu iddialarının ardından Şeyh Müfid ona çeşitli cevaplar getirir ve söz konusu âyetten Hz. Ebû Bekir'in fazile-tine herhangi bir işaret bulunmadığını şöyle ispat etmeye çalışır:

1. Hz. Ebû Bekir'in âyetten ikinci olarak zikredilmesi sadece sayı bildirmek içindir, herhangi bir fazilet işareti değildir. Çünkü iki mümin de olsa biri mümin diğeri kafir de olsa sayı itibarıyla bu rakam ikiye eşittir.

2. Hz. Peygamber ile aynı mekanda bulunması da üstünlük sebebi değildir. Çünkü kafir ve mümin aynı mekanda buluna-bilirler. Örneğin, Hz. Peygamber'in Mescidi mağaradan daha üstündü. Ancak orada müminler bulunduğu gibi münafıklar da bulunmaktaydı. Aynı şekilde Hz. Nuh'un gemisinde Peygamber bulunduğu gibi hayvanlar da bulunmaktaydı. Dolayısıyla bu durum fazilete işaret etmez.

3. “Sâhib” kelimesi üstünlük ifade etmez. Çünkü Kehf Sûresinde kafirden de arkadaş olarak bahsedilmiştir. Aynı şekilde Araplar hayvanlar (merkep örneği) için sâhib ifadesini şiirlerinde kullandığı gibi cansızlar (kılıç örneği) için de sâhib ifadesini kullanmaktadırlar.

4. “Üzülme” ifadesine gelince bu tabir Hz. Ebû Bekir'in hatasına işarettir ve onun için bir üstünlük değil; bilakis eksiklikler. Çünkü bu ifade Arapça'da nehy (yasaklama) kalıbıdır. Üzüntü ya masiyet ya da taatten dolayı Ebû Bekir'de görülmüştür. Eğer taat nedeniyle olsaydı Hz. Peygamber onu üzüntüden men etmezdi, ancak anlaşılan masiyet nedeniyle olduğu için Hz. Peygam-ber üzülmemesini istemiştir.

5. “Allah bizimle beraberdir” ifadesinin kapsamına Hz. Ebû Bekir dahil edilmemiştir. Çünkü burada Hz. Peygamber “bi-zimle” derken sadece kendisini kastetmiştir. Nitekim âyet-i kerimde “Zikr'i biz indirdik, onu koruyacak da biziz” (Hicr, 15/9) buyurulmuştur. Bir başka ihtimal olarak, Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in yatağına yatan Hz. Ali'nin durumundan duyduğu endişeyi dile getirmiş, Hz. Peygamber de Hz. Ali'yi kastederek “Allah bizimle beraberdir” demiştir. 6. Sekînetin Hz. Ebû Bekir hakkında söylendiği kabul edilirse âyetin devamında yer alan “görmediğiniz askerlerle onu destekledi” ifadesinin de Hz. Ebû Bekir hakkında olması gerekir. Bu da Hz. Peygamber'in peygamberlik dışı görülmesi demektir. Öte yandan Yüce Allah, eğer sekînete Hz. Ebû Bekir'i ortak kılmak isteseydi başka âyetten (Fetih, 48/26) müminleri dâhil ettiği gibi onu da dâhil ederdi. Mü-ellif, bu cevapların ardından Hz. Ömer'in bir şey söyleyemediğini ve insanların dağıldığını aktarır. Bkz. Ebû Mansûr Ahmed b. Ali b. Ebî Tâlib et-Tabersî, *el-İhticâc* (Kum: Zevî'l-Kurbâ, 2010/1431), 2/258-260.

108 - Beyâdî, *es-Sırâtü'l-Müstakîm*, 3/139.

109 - Beyâdî, *es-Sırâtü'l-Müstakîm*, 3/139.

Tüsterî'ye göre Hz. Ebû Bekir, Allah tarafından korunmuş olan mağaraya sığınmasına rağmen âyeti tasdiklemedi, selamete erdikleri konusunda güven duymadı ve hüzne ve korkuya kapıldı, hatta endişesi arttı ve korkusundan ağlayıp titremeye başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber onu bundan men etti. Hz. Peygamber'in men ettiği bir şey ise çirkindir. Oysaki eğer o, Allah'ın ve Hz. Peygamber'in vaadine nefsini teslim edip onların kurtuluşa dair haber verdikleri şeyi tasdik etseydi üzülmeydi ve sakinleşmesinin gerektiği yerde kalbi rahatsızlık duymazdı.¹¹⁰

Hâşim el-Behrânî'nin (ö. 1107/1694), Nusayrîliğin en önemli isimlerinden olan Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî'ye dayandırdığı rivâyete göre, Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir ile beraber mağarada bulunan bir diğer isim Hz. Cebrâîl'dir. Mağaraya vardıklarında Hz. Peygamber geride kalan Hz. Ali ve Hz. Hatice için üzülmür, bunun üzerine Hz. Cebrâîl "Üzülme! Allah bizimle beraberdir, der." Daha sonra Hz. Peygamber'e Hz. Ali, Hz. Hatice, Hz. Ca'fer ve arkadaşları gösterilir. Ardından da âyetin "ikinin ikincisi" kısmı iner. Ancak burada ikinci olarak kastedilen Hz. Cebrâîl'dir. Âyette üzüldüğü belirtilen kimse ise Hz. Ebû Bekir değil, Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber kendisine gösterilenleri Hz. Ebû Bekir'e de anlatır, ancak o, mesafenin uzaklığı ve gecenin ve mağaranın karanlıkları nedeniyle inanmak istemez. Bunun üzerine Hz. Peygamber elini onun gözüne de sürerek ona da gördüklerini gösterir. Ancak Hz. Ebû Bekir gördükleri karşısında korkar ve daha fazla temaşa etmek istemez. Daha sonra Hz. Peygamber ve Ebû Bekir mağaradan ayrılırlar. Hz. Ebû Bekir müşriklere Hz. Peygamber'de gördüklerini haber verir ve ardından da "Muhammed'in sihrine sizin gücünüz yetmez" der. Bu rivâyeti nakleden Hâşim el-Behrânî, bu hikâyenin sadece Hz. Hatice'nin hicretten önce vefat ettiğini belirterek Hz. Hatice ile ilgili olan kısmı râvinin vehmi olarak değerlendirmiş,¹¹¹ ancak rivayetteki diğer iddialarla ilgili menfî bir değerlendirme yapmamıştır.

Çağdaş İmâmî müelliflerden Ali el-Kûrânî, Hz. Ebû Bekir'in mağarada iken üzülmüş ağlamasının masiyet olmasa bile onun imanının zayıflığına veya Hz. Peygamber'in vaadine olan inancının eksikliğine işaret ettiğini iddia eder.¹¹² Ayrıca Hz. Ali ile Hz. Ebû Bekir arasında mukayeseye giderek, Hz. Peygamber'in yatağında yatmasının Hz. Ebû Bekir'in yolculuğa çıkmasından daha üstün olduğunu ve eğer mağarada onun yerine Hz. Ali olsaydı üzülmüş ağlamayacağını belirterek¹¹³ cesaret konusunda bir mukayeseye gider.

Yukarıda görüldüğü üzere, Şîî-İmâmî müelliflerin ayette geçen "Üzülme! Allah bizimle beraberdir." ifadesi hakkında zorlama bazı yorumlarla kendi ideolojilerine uygun bir çıkarsamada bulunmayı amaçladıkları açıktır. Âyetin bu bölümünü Hz. Ebû Bekir'in sergilemiş olduğu bir masiyete tevil eden İmâmîyye'ye mensup isimler, Hz. Peygamber'in nehyini de Hz. Ebû Bekir'e bir tepki olarak görmektedirler. Bu iddiaları eleştiren İbn Hazm'a (ö. 456/1064) göre, ondan sadır olan tavır, her şeyden önce bütün insanlarda görülebilecek, kişinin fitratında var olan insanî duygulardır. Dolayısıyla Hz. Ebû Bekir'in endişe etmesi, üzülmesi ya da korkması günah olarak nitelendirilemez. Çünkü Kur'an; korku ve endişe gibi insanî durumların bazı peygamberlerin de başına geldiğini ifade eder. Örneğin, Hz. Musa'nın, Firavun'a gönderilirken Firavun ve ahâlisinin kendisini yalanlaması endişesini/korkusunu taşıdığı ayette bildirilmektedir.¹¹⁴ Buna karşılık Yüce Allah bu tavrından dolayı Hz. Musa'yı kınamamış, bunun yerine "Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size öyle bir güç vereceğiz ki, bu sayede size erişemeyecekler, mucizelerimizle siz ve size tâbi olanlar üstün geleceksiniz."¹¹⁵ buyurarak onu hem sakinleştirmiş hem de ona olan desteğini beyan etmiştir. Bununla birlikte Hz. Musa, sihirbazlarla karşılaştığında onlar sihirlerini ortaya koyunca Hz. Musa kalbinde yine bir korku hissetmiş ve Allah onu korkmaması/endişe etmemesi konusunda uyararak üstün geleceğini hatırlatmıştır.¹¹⁶ Aynı şekilde pek çok ayet-i kerimede Allah, müşriklerin yapıp ettiklerinden ve söylediklerinden

110 - Tüsterî, *es-Savârimu'l-Muhrika*, 492-493.

111 - Behrânî, *el-Burhân*, 3/421-424.

112 - Ali el-Kûrânî, *Elf Sual ve İşkal*, (b.y.: Dârü'l-Hüdâ, 2008/1429), 3/236.

113 - Kûrânî, *Elf Sual ve İşkal*, 3/236-237.

114 - "إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَكْذِبُونُ" Bkz. Kasas, 28/34.

115 - "سَتَشُدُّ عَضْدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصْلُونَ إِلَيْكُمَا بِأَيَاتِنَا أَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ" Kasas, 28/35.

116 - "قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَى ﴿١﴾ قَالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا - قَالَ لَا تَحْزَنْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى ﴿٢﴾ فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى ﴿٣﴾ قُلْنَا لَا تَحْزَنْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى" Tâhâ, 20/65-68.

dolayı kendini üzmemesini Hz. Peygamber'e hatırlatmaktadır.¹¹⁷ Ancak bunların hiçbirisi ne masiyet ne de Allah'ın rızası dışında bir şeye tevîl edilemez. Dolayısıyla Hz. Musa'nın ve Hz. Muhammed'in üzüntülerini açıklayan ayetlerden anlaşıldığı üzere Hz. Ebû Bekir'in de içinde bulundukları durumdan dolayı üzülmeleri ne imanının eksikliğine ne de günahkâr olmasına yorumlanamaz.¹¹⁸ Öte yandan, Hz. Ebû Bekir'in davranışının, insanî refleksinin bir masiyet olarak değerlendirilmesi söz konusu durumun nehiyden sonra olmasını da gerektirir. Ancak Hz. Ebû Bekir'in endişe ve korkusu Hz. Peygamber'in nehyetmesinden önceydi ve bu da, Yüce Allah'ın rızasına aykırı bir davranış olarak değerlendirilemez. Ayrıca bazı kaynaklara göre Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in başına bir şey gelmesinden endişe ederek korkmuştu. Bu gerekçe ise Hz. Peygamber'in nehyinin, bir masiyet sebebiyle oluşu ihtimalini zayıflatmaktadır. Nitekim ilk müfessirlerden kabul edilen Mukâtil b. Süleymân, Hz. Ebû Bekir'in, endişesinin gerekçesini şöyle ifade ettiği belirtilir: "Ey Allah'ın Resûlü ben tek kişiyim, ancak sen öldürülürsen ümmet helak olur." Bunun üzerine Hz. Peygamber de "Üzülme" der.¹¹⁹ Bu itibarla Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in nehyetmesinin ardından bir daha endişetmemiştir.¹²⁰

2.2.4. "فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ (ALLAH SEKÎNETİNİ ONUN ÜZERİNE İNDİRDİ.)"

Lügatte "korku ve endişenin ortadan kalkması, sakinleşmek" anlamlarına gelen "sekînet",¹²¹ "Mağara arkadaşlığı" bağlamında İmâmî müelliflerin Hz. Ebû Bekir'e getirdikleri bir diğer eleştiri konusudur. Onlara göre, Tevbe Sûresinin 40. âyetinde geçen "*Allah, onun üzerine sekînetini indirdi*" ifadeleri Hz. Ebû Bekir'i kapsamamaktadır. Nitekim Şîî müfessir Ayyâşî (ö. 320/932), onun mezkûr âyette yer alan sekînetten istifade edemeyeceğini savunmuştur. Öte yandan müellif, âyette geçen "*Kâfirlerin sözünü alçalttı*" ifadesinden hareketle Hz. Ebû Bekir'in (Hz. Peygamber hakkındaki sihirbaz) iddiasına cevap verildiğini belirtmiştir.¹²² Dolayısıyla ona göre aslında bu âyet, Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'e iman etmediğini de ortaya koymuştur. Oysaki âyetin, "*Kâfirlerin sözünü alçalttı*" kısmının müşrikler ve onların Allah'a ortak koşmaları hakkında olduğu tefsir kaynaklarında müsellemdir.¹²³ Bu nedenle bu ifadeleri Hz. Ebû Bekir'e verilen bir cevap olarak değerlendirmek keyfî ve taraflı bir tutumun ürünüdür.¹²⁴

Ebu'l-Kâsım el-Kûfî (ö. 352/963), ilgili âyette Hz. Ebû Bekir'in imanının zayıflığına bir işaretin bulunduğu savunur. O, "sekînet" in sadece Hz. Peygamber'e indiğini belirterek Hz. Ebû Bekir'in, bunun dışında tutulduğunu iddia etmiştir. Çünkü müellife göre, eğer sekînet Hz. Ebû Bekir'i kapsasaydı Huneyn Savaşı ile ilgili olarak inen "*Sonra Allah, Resûl'ü ile müminler üzerine sekînetini (sükûnet ve huzur duygusu) indirdi...*"¹²⁵ âyetteki gibi Yüce Allah, Huneyn'deki müminlerden bahsettiği gibi ondan da bahsederdi. Ancak ondan bahsedilmediğine göre bu durum Hz. Ebû Bekir'in imanı konusunda bir töhmeti de beraberinde getirir, demektedir. Dolayısıyla o, Hz. Ebû Bekir'in mağarada bir mümin olarak bulunmadığını ileri sürmektedir.¹²⁶ Şerîf el-Murtazâ (ö. 436/1045) da, âyette geçen "sekînet" in sadece Hz. Peygamber'in meleklerle desteklenmesini içerdiğini, bunun dışında sadece başka âyetlerde (Huneyn Savaşı hakkında) müminler için de kullanıldığını belirtir ve bunun açıkça ifade edildiğini söyler. Yani mağara mevzuunda söz konusu sekînet sadece Hz. Peygamber'e has kılınmıştır.¹²⁷

117 - İlgili ayetler için bkz. En'âm, 6/33; Nahl, 16/127; Fâtır, 35/8.

118 - İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/114.

119 - Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîr*, 2/171. Ayrıca bkz. Arı, *İmâmiyye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, 111.

120 - İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/114.

121 - Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 417.

122 - Ayyâşî, *Tefsîr*, 2/88-89.

123 - Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 14/261.

124 - Arı, *İlk Üç Halife*, 110.

125 - "ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ" Tevbe, 9/26.

126 - Kûfî, *el-İstigâse*, 160-161.

127 - Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, 4/27.

İbn Ebî Tâlib et-Tabersî (ö. 620/1223) Şeyh Müfîd'e isnad ettiği ve bir önceki başlıkta da zikredilen rüyaya göre, Şeyh Müfîd, Hz. Ömer'e Hz. Ebû Bekir'in de sekînetten istifade ettiği konusunda itiraz eder. Çünkü ona göre, sekînetin Hz. Ebû Bekir hakkında söylendiği kabul edilirse âyetin devamında yer alan "görmediğiniz askerlerle onu destekledi" ifadesinin de Hz. Ebû Bekir hakkında olması gerekir. Bu da Hz. Peygamber'in peygamberlik dışı görülmesi demektir. Öte yandan Yüce Allah, eğer sekînete Hz. Ebû Bekir'i ortak kılmak isteseydi başka âyetle (Fetih, 48/26) müminleri dâhil ettiği gibi onu da dâhil ederdi. Dolayısıyla Hz. Ebû Bekir hiçbir şekilde söz konusu sekînetten istifa edememiştir.¹²⁸ Aynı şekilde Beyâdî (ö. 877/1472) de, "sekînet" ifadesinin kapsamına Hz. Ebû Bekir'in girmediğini iddia etmektedir. Çünkü müellife göre Hz. Ebû Bekir, katıldığı savaşlarda muharib/savaşan değil; bilakis kaçanlar arasındadır. Oysa Huneyn Savaşı'yla ilgili âyetle¹²⁹ sekînetin müminlerin üzerine olacağı söylenmiştir. Bunun yanı sıra Tevbe Sûresi 40. âyetle geçen sekînetin de sadece Hz. Peygamber'e has olduğunu belirten Beyâdî, eğer Hz. Ebû Bekir kastedilmiş olsaydı zamirin müfred değil, tesniye gelmesi gerektiğini dile getirir.¹³⁰

Safevî döneminin mollabaşlarından olan Meclisî'nin (ö. 1111/1698) naklettiği rivâyette bir Harûrî (Hâricî) ile Muhammed Bâkır arasında geçen bir münazaradan bahsedilir. Söz konusu rivayet İmâmiyye Şîası'nın, Hz. Ebû Bekir'in mağara arkadaşlığı konusunda bütün eleştirilerini ve iddialarını muhtevidir. Buna göre Harûrî'nin, Hz. Ebû Bekir'in imâmeti hak ettiğinin delillerinden biri olarak Hz. Peygamber'in mağara arkadaşı olmasını dile getirmesi üzerine Ebû Ca'fer'in (Muhammed Bâkır), Hz. Ebû Bekir'in mağara arkadaşlığının fazilet değil bilakis şu yönlerden rezalet olduğunu ifade ettiği belirtilir.

Birincisi, Hz. Peygamber'e arkadaş olmasının bir değeri yoktur. Çünkü çeşitli âyetlerde¹³¹ kâfirin de arkadaş olabileceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla bunda medih söz konusu değildir.

İkincisi, "Üzülme! Allah bizimle beraberdir." âyetinin, Hz. Ebû Bekir'in endişesine, korkusuna, sabrının azlığına, Allah ve Resulü'ne güveninin tam olmadığına ve Hz. Peygamber ile aynı durumda olmaya razı olmadığına işaret ettiğini ifade eder. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in mağarada üzülmesinin/endişelenmesinin Allah'ın rızasına değil gazabına uygun olduğunu, zira Hz. Peygamber'in, Allah'ın rızasını kazandıracak şeyden nehyetmeyeceğini, nehyettiye bunun, Allah'ın rızasına uygun bir davranış olmamasından kaynaklandığını savunur.

Üçüncüsü, "Allah bizimle beraberdir" ifadesinin içinde bulunduğu durumun hakikatini anlamayan cahil birine meseleyi anlatmak olduğunu söyler ve Hz. Peygamber'in, Hz. Ebû Bekir'in inancındaki bozukluğu bildiğinden dolayı böyle bir ifadeyi kullandığını belirtir.

Dördüncüsü, "Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin görmediğiniz askerlerle onu destekledi..."¹³² âyetindeki sekînetin, sadece Hz. Peygamber'i kapsadığını, çünkü âyetle eğer Hz. Ebû Bekir'in de sekînete ortak olduğu ifade edilse idi âyetin metninin "عليه" (onun/Hz. Peygamber'in üzerine) şeklinde değil, "عليهما" (o ikisinin üzerine) şeklinde olması gerektiğini söyler.¹³³ Bununla birlikte Meclisî'nin naklettiği bu rivâyet, kendisinden önceki başka kaynaklarda mevcut değildir.

Bu başlık altında görüldüğü üzere Şîî kaynaklar Hz. Ali'ye karşı rakip olarak değerlendirdikleri Hz. Ebû Bekir'i, Yüce Allah'ın lütfundan dışarıda tutma refleksiyle hareket etmişlerdir. Bu bağlamda âyetteki sekînetin hiçbir şekilde Hz. Ebû Bekir'e de şamil olamayacağını ısrarla dile getirmişlerdir. Bu tavra karşı tepki gösteren âlimlerden biri olan Câhız (ö. 255/869), İmâmiyye'nin, "sekinetin Hz. Peygamber'e sadece indiği" iddialarını eleştirerek şöyle demektedir: *Zorlama bir yorumda bulundunuz ve kelâmı âdeti üzere kullanıldığı anlamından ayırdınız. Hz. Peygamber zaten sakindi, ancak Hz. Ebû Bekir'in endişe ve titre-*

128 - Ebû Mansûr et-Tabersî, *el-İhticâc*, 2/258-260. Öte yandan rüyanın tamamı "لا تحزن إن الله معنا" (Üzülme! Allah bizimle beraberdir.) başlığı altında 86 nolu dipnotta zikredilmiştir.

129 - Fetih, 48/26.

130 - Beyâdî, *es-Sırâtü'l-Müstakîm*, 3/138.

131 - Bkz. Kehf, 18/37; Sebe, 34/46.

132 - Tevbe, 9/40.

133 - Meclisî, *Bihâr*, 27/321-323.

mesini görünce onu sakinleştirmeye, üzüntüsünün şiddetini gidermeye ve onun ruhunu hoş kılmaya çalışan da O idi. Dolayısıyla söz konusu ayetteki sekinet Hz. Peygamber'e değil, Hz. Ebû Bekir'e inmiştir. Zaten Hz. Peygamber baştan beri sekinet üzere idi¹³⁴ ve arkadaşını sakinleştirmek ve onu yardımla müjdelemekle meşguldü.¹³⁵ Mâtürîdî (ö. 333/944), âyetteki “عليه” ifadesinde yer alan “ه” zamirinin Hz. Ebû Bekir'e işaret etmesinin daha uygun olacağını ifade etmektedir.¹³⁶ Hatta bazı kaynaklarda söz konusu sekinetin Hz. Ebû Bekir'e indirildiği konusunda Müslümanların icmanın bulunduğu dile getirilerek mezkûr sekînetin Hz. Ebû Bekir'e indirildiği İbn Abbas tarafından da söylendiği ifade edilmiştir.¹³⁷ İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ise söz konusu âyetteki “عليه” ifadesindeki “ه” zamirinin Hz. Peygamber'e işaret ettiğini, bununla birlikte Hz. Ebû Bekir'i de dil kuralları açısından zorunlu olarak kapsadığını belirtir. Çünkü Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir arasında tâbî (Hz. Ebû Bekir) ve metbû (Hz. Peygamber) münasebeti vardır. Eğer sekînet metbûa inmişse tâbî olan da buna ulaşmış demektir. Çünkü o, metbûun arkadaşısıdır ve Yüce Allah, ikisine de şamil olacak şekilde onlarla beraber olduğunu ayette ifade etmiştir. Dolayısıyla Hz. Ebû Bekir'in tam bir arkadaşlığı ve Hz. Peygamber ile beraber bulunması nedeniyle sadece Hz. Peygamber'e işaretten zamir kullanılmıştır. Ayrıca bu ayetteki durum ile Huneyn Savaşı'ndan bahseden ayetlerdeki durum¹³⁸ bir değildir. Çünkü orada müminler ile ilk aşamada hezimete uğramışlar ve Hz. Peygamber'in etrafından dağılmışlardı. Bu nedenle de âyette eğer “Allah, peygamberinin üzerine sekinet (güven duygusu) indirdi” denilseydi bununla, hezimete uğrayıp dağılan müminlerin de sekinet ile lütufta bulundukları anlaşılmazdı. Öte yandan Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'e tam bağlılığı ve beraberliği örneğindeki aksine Huneyn'deki müminler hakkında tam bir arkadaşlık mevcut değildi. Bu itibarla Hz. Peygamber'e indirilen destek ve sekinet Hz. Ebû Bekir'e indirilmiştir.¹³⁹

Taberî (ö. 310/923) mezkûr âyetteki “ه” zamirinin Hz. Peygamber'e döndüğünü açık bir şekilde belirtmekle birlikte Hz. Ebû Bekir'e işaret ettiğini “قيل” lafzıyla zayıf bir görüş olarak sunmuştur.¹⁴⁰ Zeccâc (ö. 311/923) ise ilgili zamirin, Hz. Peygamber'e de Hz. Ebû Bekir'e de raci olmasının mümkün olduğunu söyler.¹⁴¹ İbn Atıyye (ö. 541/1147) de Hz. Peygamber'in zaten sakin olduğunu ve Allah'a güvendiğini, dolayısıyla zamirin Hz. Ebû Bekir'e işaret ettiğini Habîb b. Ebî Sâbit'ten naklettikten sonra Kadî Ebû Muhammed'in bu görüşü isabetli bulmadığını belirtir. Ebû Muhammed'e göre bu görüşü savunanlar sekînetin sadece ruhun sakinleşmesi anlamında yanlış düşünenler olduğunu söyler. Buna karşılık, çoğunluğun bu zamirin Hz. Peygamber'e döndüğünü ifade ederek buradaki sekînetin sadece peygamberlere has bazı özellikler ve tedbirler anlamına geldiğini savunur.¹⁴² Ebû Bekr İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) ise zamirin, hem Hz. Peygamber'e hem de Hz. Ebû Bekir'e döndüğünü ifade eden görüşlerin bulunduğunu belirttikten sonra güçlü olan görüşün, Hz. Ebû Bekir'e zamirin döndüğü yönünde olduğunu söyler. Çünkü ona göre mağarada Hz. Peygamber için endişelenen Hz. Ebû Bekir'di. Buna karşılık, Yüce Allah sekînetini indirerek onun korkusunun gidip sakinleşmesini sağlamıştır.¹⁴³

134 - Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005/1426), 5/375; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Bedâiu'l-Fevâid* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.), 3/112.

135 - Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhîz, *Kitâbu'l-Osmâniyye* (Beyrût: Dâru'l-Cil, 1991/1411), 107-108.

136 - Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 5/375.

137 - Şihâbüddin Ahmed b. Hacer el-Heytemî, *es-Savâiku'l-Muhrika fi'r-Red ala Ehli'l-Bida' ve'z-Zendeka*, Müessesetü'r-Risâle, I-II, Beyrût 1997, I, 190. Ayrıca bkz. İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm* (Suudi Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1998/1419), 6/1801; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 5/375.

138 - Tevbe, 9/26.

139 - İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm b. Abdisselâm, *Minhâcû's-Sünneti'n-Nebeviyye fî Nakzi Kelâmi's-Şîati'l-Kaderiyye* (Riyâd: Câmiatü'l-İlmâm Muhammed b. Suûdi'l-İslâmiyye, 1986/1407), 8/491.

140 - Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 14/261.

141 - Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu* (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1988/1409), 2/449.

142 - İbn Atıyye Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001/1422), 3/36.

143 - İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Meâfirî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003/1424), 2/513; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1964/1384), 8/148.

SONUÇ

Mezhep, fırka ve grupların kendi meşruiyetlerini temin için en kullanışlı materyallerinden biri hiç şüphesiz tarihtir. Müdahaleye kısmen açık bir alan olan tarihin ideolojik saiklerle okunması, aslında geçmiş anlamaya yönelik bir çaba değildir. Sadece tarihi, meşruiyet için istismar etmek ve onu hakikatlerden kopararak yeniden kurgulamak demektir. Dolayısıyla böyle bir tavır, tarihi ideolojiye hizmetkâr kılmak için yeniden inşa etmek manasına gelmektedir.¹⁴⁴

Tarihin ideolojik bir biçimde okunmasının bariz örneklerinden birini sergileyen grupların başında İmâmiyye gelmektedir. Bu anlayışa göre, geçmişte yaşanmış ve bitmiş olaylar/olgular, aslında bugünden geriye dönük her an yeni ve yeniden bir inşa ile karşı karşıyadır. Bu bağlamda İmâmiyye'nin, yukarıda genel hatlarıyla çizilen çerçeveye uygun tarih anlayışının bir örneği de hicret yolculuğunda Hz. Ebû Bekir'in mağara arkadaşlığıdır. Oluşturulmak istenen ideolojiye uygun bir tarih anlayışı inşası için bu husus, bazen lafzen bazen de mana yönüyle değişikliklere uğratılmıştır. Lafzen yapılan tahrifatta çoğunlukla temel siyer ve İslam tarihi kaynaklarında yer almayan anlatımlar, metinlere dâhil edilmiştir. Bu bağlamda ideolojik bir tarih anlayışını açık bir biçimde yansıtan kitaplarda rivayetlere mucizeyle ilişkili bazı aktarımlar ilave edilmiş, Hz. Ebû Bekir'e karşı muhalif duruşun bir göstergesi olarak onun hakkında kötü lakap ve isimler eklenmiştir. Mana tahrifinde ise temel kaynaklardan rivayetler aktarılmış olmakla birlikte çıkarılması en güç yorumlar üzerinden tarihin inşası çabası güdülmüştür. Nitekim Hicret'in bir bölümünü oluşturan Sevr Mağarası'ndaki zorunlu bekleyişe işaret eden Tevbe Sûresinin 40. âyetindeki “ikinin ikincisi” ve “sâhib” ifadelerinin kapsamına Hz. Ebû Bekir'in girmeyeceği, girse bile onun için bir fazilet olmayacağı iddia edilmiştir. Aynı şekilde “Üzülme! Allah bizimle beraberdir” ve “Allah, onun üzerine sekinetini indirdi” ifadelerinin de Hz. Ebû Bekir'e şamil kılınamayacağı ileri sürülmüştür. Hatta Hz. Peygamber'in “Üzülme! Allah bizimle beraberdir” ibaresinin Hz. Ali için söylendiği savunulmuştur. Oysaki temel tarih, siyer ve tefsir kaynaklarının neredeyse tamamı, âyetteki söz konusu ifadelerin Hz. Ebû Bekir'i de kapsadığı konusunda ittifak halindedirler. Ancak Şîî müellifler bu konudaki tarihî gerçeklikleri göz ardı ederek “mağara arkadaşlığı”nın Hz. Ebû Bekir'e üstünlük getireceği endişesiyle onu dışarıda bırakmaya gayret göstermişlerdir. Fakat bu yaklaşım nedeniyle ister lafzen ister manen olsun her iki durumda da algı ile olgu teşviş edilerek tarih tahrif edilmiştir.

Bu itibarla temel siyer ve İslam tarihi kaynaklarınca Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'le beraber hicret yolculuğuna çıkması ve ona mağara arkadaşlığı yapması, onun Hz. Peygamber'e yakınlığı şeklinde kabul edilmektedir. Aynı şekilde bu durum Hz. Ebû Bekir için bir ayrıcalık olarak değerlendirilmektedir. İmâmiyye açısından ise bu mesele, ciddi manada bir rahatsızlık oluşturmaktadır. Çünkü bu olay özelinde olduğu gibi tarihî hakikatler, her şeyden önce İmâmiyye Şîası'nın imâmet ve sahâbe anlayışlarıyla çelişmektedir. Bunların giderilmesi içinse bazı Şîî-İmâmî müellifler, hakikatlere aykırı değerlendirme ve beyanlarda bulunmaktan imtina etmemektedirler. Buna bağlı olarak Hz. Ebû Bekir'in muhâcir sayılmayacağı, sayılsa bile mağara arkadaşlığının kendisi için bir fazilet olarak değerlendirilmeyeceğini iddia etmektedirler. Oysa ki temel siyer ve İslam tarihi kaynakları İmâmiyye'nin bu konudaki bakışının bariz bir biçimde hatalı olduğunu ortaya koymaktadır.

144 - İrfan Aycan-Mahfuz Söylemez, *İdeolojik Tarih Okumaları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 10.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm

Akdoğan, Mehmet Nur. "Kitâbu Süleym b. Kays ve Kaynaklık Değeri". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, Aralık 2004, s. 1-22.

Akdoğan, Mehmet Nur. *Şii Kaynaklara Göre Hz. Ömer*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2017.

Albayrak, Ali. "Mitolojinin Dini Hayattaki Yeri ve Önemi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017), 952-958.

Amilî, Ali el-Kûrânî. *Elf Sual ve İşkal*. 3 Cilt. b.y.: Dârü'l-Hüdâ, 2008/1429.

Arı, Mehmet Salih. *İmâmiyye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011.

Aycan, İrfan - Söylemez, Mahfuz. *İdeolojik Tarih Okumaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.

Ayyâşî, Muhammed b. Mes'ûd (ö. 320/932). *Tefsîru'l-Ayyâşî*, 2 Cilt. Tahrân: el-Mektebetü'l-İlmiyyetü'l-İslâmiyye, ts.

Bâkîllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib (ö. 403/1013). *Temhîdu'l-Evâil ve Telhîsu'd-Delâil*. Beyrût: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1987/1407.

Behrânî, Hâşim el-Hüseynî (ö. 1107/1694). *el-Burhân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. 8 Cilt. Beyrût: Müessesetü'l-A'lemî, 2006/1427.

Beyâdî, Zeynüddin Ali b. Muhammed (ö. 877/1472). *es-Sırâtü'l-Müstakîm ila Müstehkîk't-Takdîm*. 3 Cilt. b.y.: el-Mektebetü'l-Murtazaviyye, ts.

Bozan, Metin. *İmamiyye Şîasının İmamet Tasavvuru*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2007.

Buhârî, Ebû Muhammed İsmâil (ö. 256/869). *el-Câmiu's-Sahihu'l-Müsnedü'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillâh ve Sünenihî ve Eyyâmihî*. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1987/1408.

Câhîz, Ebû Osmân Amr b. Bahr (ö. 255/869). *Kitâbu'l-Osmâniyye*. Beyrût: Dârü'l-Cil, 1991/1411.

Demir, Mahmut. *Hadis ve İdeoloji*. Ankara: Otto Yayınları, 2015.

Fayda, Mustafa. "Ebû Bekir". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-bekir> (10.12.2020).

Fiğlalı, Ethem Ruhi. "Sünnî Tarih ve İlâhiyyât Geleneğinde Hz. Ali". *Tarihten Teolojiye: İslâm İnançlarında Hz. Ali*. 103-136. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005.

Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb (ö. 817/1415). *er-Redd ale'r-Râfıza*. Mısır: Mektebetü'l-İmâm el-Buhârî, 2007/1428.

Heyet. *Kur'ân Yolu; Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Hillî, el-Hasan b. Yûsuf b. el-Mutahhar (ö. 726/1325). *er-Ricâl*. b.y., ts. (yazma)

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahmân el-Endelûsî (ö. 541/1147). *el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001/1422.

İbn Dâvûd el-Hillî, Takiyüddin el-Hasen b. Ali b. Dâvûd (ö. 707/1307). *Kitâbu'r-Ricâl*. Tahrân: İntişarat-ı Danişgâh-i Tahrân, 1383.

İbn Ebî Hâtim er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed (ö. 327/938). *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*. 13 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1998/1419.

İbn Hacer el-Heytemî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî (ö. 974/1567). *es-Savâiku'l-Muhrika fî'r-Redd 'alâ Ehli'l-Bida' ve'z-Zendeka*. 2 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1997/1418.

İbn Hanbel, Ahmed (ö. 241/855). *Müsned*. 45 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001/1422.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelûsî el-Kurtubî (ö. 456/1064). *el-Fasl fî'l-Milel ve'l-Ehvâ' ve'n-Nihal*. 5 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, ts.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (ö. 218/833). *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. 2 Cilt. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955/1375.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr ed-Dimaşkî (ö. 751/1350). *Bedâiu'l-Fevâid*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer (ö. 774/1372). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 15 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1986/1407.

İbn Şihâb ez-Zührî, Ebû Bekr Muhammed b. Müslim (ö. 124/742). *el-Megâzi'n-Nebeviyye*. Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1980/1401.

İbn Tâvûs, Ebû'l-Kâsım Radiyuddîn Ali b. Mûsâ b. Ca'fer el-Hillî (ö. 664/1265). *et-Tarâif fî Ma'rifeti Mezâhibi't-Tavâif*. Kum: Matbaatu'l-Hiyâm, 1399.

İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm b. Abdisselâm (ö. 728/1327). *Minhâcü's-Sünneti'n-Nebeviyye fî Nakzi Kelâmi's-Şîati'l-Kaderiyye*. 9 Cilt. Riyâd: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Süûdî'l-İslâmiyye, 1986/1407.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Meâfirî (ö. 543/1148). *Ahkâmü'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003/1424.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali (ö. 597/1201). *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985/1406.

İbnü'l-Esir, Ebû's-Se'âdât Meccüddîn el-Mübârek b. Esirüddîn Muhammed b. Muhammed (ö. 606/1210). *en-Nihâye fî Garibi'l-Hadîs ve'l-E-*

ser. 5 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979/1400.

İbnü'l-Gadâîrî, Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Ubeydillah b. İbrahim (ö. V/XI). *er-Ricâl*. Kum: Dârü'l-Hadîs, 2001/1422.

İmrânî, Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebû'l-Hayr b. Sâlim. *el-İntisâr fî'r-Red ale'l-Mu'tezileti'l-Kaderiyyeti'l-eşrâr*. 3 Cilt. Riyâd: Advâü's-Selef, 1999.

İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği). *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*. Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1991/1412.

İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshak Ebû Nuaym el-. *el-İmâme ve'r-Red ale'r-Râfıza*. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2004.

Kastallânî, Ahmed b. Muhammed el-. *el-Mevâhibü'l-Ledüniyye bi'l-Minahî'l-Muhammediyye*. 3 Cilt. Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikiyye, ts.

Kâtib, Ahmed. *Nedenleri Tarihte Kalmış Ayrılık: Sünnilik – Şiilik*. çev. Muharrem Tan. İstanbul: Mana Yayınları, 2009.

Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdülkebîr (ö. 1962). *et-Terâtibu'l-İdâriyye*. 2 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Erkam, ts.

Kûfî, Ebu'l-Kâsım Ali b. Ahmed (ö. 352/963). *el-İstigâse fî Bidai's-Selâse*. Paris: Menşûrâtı Esmâr, 2009/1430.

Kummî, Ali b. İbrahim (ö. III/IX. yy). *Tefsîru'l-Kummî*. nşr. Tayyib el-Müsevî el-Cezâîrî. 2 Cilt. Kum: Müessesetü Dâri'l-Kitâb, 1984/1404.

Kummî, Ali b. İbrâhim (ö. III/IX. yy). *Tefsîru'l-Kummî*. nşr. Lecne. Beyrût: Müessesetü'l-A'lemî, 2007/1428.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh (ö. 671/1273). *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Misriyye, 1964/1384.

Küleynî, Muhammed b. Ya'kûb (ö. 329/940). *el-Kâfî*. 8 Cilt. Tahrân: Dârü'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1389.

Malatî, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahman el-. *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bida'*. Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, ts.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed (ö. 333/944). *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005/1426.

Meclisî, Muhammed Bâkır (ö. 1111/1698). *Bihâru'l-Envârî'l-Câmia li Düreri Ahbârî'l-Eimmeti'l-Athâr*. 110 Cilt. Beyrût: Müessesetü'l-Vefâ, 1983/1404.

Meclisî, Muhammed Bâkır (ö. 1111/1698). *Mir'âtu'l-Ukûl fî Şerhi Ahbârî Âli'r-Resûl*. 26 Cilt. Tahrân: Dârü'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1990/1411.

Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşir el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767). *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâs, 2002/1423.

Mustafavî, Hasan. *el-Hakâik fî Târîhi'l-İslâm ve'l-Fiten ve'l-Ehdas*. Kum: y.y., 1989/1410.

Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Ukberî (ö. 413/1022). *Tashîhu İtikâdâtü'l-İmâmiyye*. Kum: el-Mu'temerru'l-Âlemî li Elfiyyeti's-Şeyh el-Müfid, 1992/1413.

Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Ukberî (ö. 413/1022). *el-İfsâh fî'l-İmâme*. Beyrût: Dârü'l-Müfid, 1993/1414.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî (ö. 261/874). *el-Câmiu's-Sahih*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Nevevî, Ebû Zekerriyya Yahya en-. *el-Minhâc Şerhu Sahihî Müslim b. el-Haccâc*. 18 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392.

Onat, Hasan. “Şiiliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicrî Asır)”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/ (1997), 79-118.

Ömer, Yûsuf Ârif Hâc, *Mizân Beyne's-Sünne ve's-Şia*. İrbid: Alemü'l-Kütübi'l-Hadis, 2004/1425.

Öz, Şaban. *Şia ve Tarih (Makaleler)*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2013.

Râvendî, Kutbuddin (ö. 573/1177). *el-Harâic ve'l-Cerâih*. 3 Cilt. Kum: Müessesetü'l-İmâmî'l-Mehdî, 1409/1988.

Saffâr, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasan b. Ferrûh (ö. 290/902). *Besâiru'd-Derecât*. Beyrût: Şeriketü'l-Âlemî li'l-Matbûât, 2010/1431.

Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.

Subhî, Ahmed Mahmûd. *Nazariyyetü'l-İmâme lede's-Şiati'l-İsnâ Aşeriyye*. Beyrût: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1991/1412.

Süleym b. Kays el-Hilâlî el-Kûfî (ö. 76/695). *Kitâbu Süleym b. Kays (es-Sakîfe)*. Kum: Dârü'l-Hâdî, 1999/1420.

Şerîf el-Murtazâ, Ali b. el-Hüseyn el-Müsevî (ö. 436/1045). *eş-Şâfi fî'l-İmâme*. 4 Cilt. Tahrân: Müessesetü's-Sâdık, 1987/1408.

Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin (ö. 1981). *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. 21 Cilt. Beyrût: Müessesetü'l-A'lemî, 1997/1418.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî (ö. 310/922). *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000/1421.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî (ö. 310/922). *Târîhu'r-Rûsul ve'l-Mülûk (Târîhu't-Taberî)*. 11 Cilt. Beyrût: Dârü't-Türâs, 1967/1387.

Tabersî, Ebû Ali Eminüddîn el-Fadl b. el-Hasen (ö. 548/1153). *Mecma'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997/1418.

Tabersî, Ebû Mansûr Ahmed b. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 620/1223). *el-İhticâc*. 2 Cilt. Kum: Zevî'l-Kurbâ, 2010/1431.

Teber, Ömer Faruk. *Bektaşî Erkannamelerinde Mezhebi Unsurlar*. Ankara: Aktif Yayınevi, 2008.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (ö. 279/892). *es-Sünen*. 5 Cilt. Mısır: Mektebetu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975/1395.

Tûfî, Ebû'r-Rebî Necmüddin Süleyman b. Abdilkavî b. Abdilkerim. *el-İntisârâtü'l-İslâmiyye fî Keşfi Şübehi'n-Nasraniyye*. 2 Cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1999.

Tüsterî, Nûrullâh (ö. 1019/1610). *İhkâku'l-Hak*. b.y., ts.

Tüsterî, Nûrullâh (ö. 1019/1610). *es-Savârimu'l-Muhrika fî Nakdi's-Savâiki'l-Muhrika*. Tahrân: y.y., 1385.

Uzun, Mustafa İsmet. “Yâr-ı Gâr”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yar-i-gar> (14.12.2020).

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl (ö. 311/923). *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*. 5 Cilt. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1988/1409.

Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *el-Müntekâ min Minhâci'l-İ'tidâl fî Nakzi Kelâmi Ehli'r-Rufz ve'l-İ'tizâl*. b.y., ts.

Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348). *el-Mûkızâ fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*. Halep: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1991/1412.

EXTENDED ABSTRACT

It is well-known that among the Sunni Muslim Abu Bakr is the most eminent companion of the Prophet Muhammad. Privileged characteristics of him, such as generosity and devotionality, have been highly mentioned in the main historical and autobiographical sources of the history of Islam. Because of his maintained characteristic, after the Prophet's dead, he was selected first caliph by the way of confirming submission of the great majority of the Muslims from Mecca and Medina so-called the Muhajirun and Ansar.

It is also a historical fact that from the beginning of Islamic faith until the dead of the prophet, Abu Bakr was the closest comrade of the Prophet Muhammad. For Sunni Muslim, especially during the Hegira which is immigration journey from Mecca to Madinah, Abu Bakr was the sincere friend of the Prophet in the cave. Hence, for Sunni Muslims that close friendship was mentioned in the Qur'ânic verse by saying that "... the second of two; when they two were in the cave, when he said unto his comrade: Grieve not. Lo! Allah is with us."

Yet, Shiite Muslims reject the Sunni idea by saying that that the verse does not implies this interpretation. Furthermore, they claimed that the closest comrade of Muhammad was Ali. As a cousin of the Prophet, he was first male Muslim, and also a son-in law of the Prophet. Thus, the Shias believed that the Prophet chose Ali as his successor. Therefore, he should have been the first caliph.

In that case the main point of this article is to evaluate the interpretation of that verse from the both sides point of view. However, before that, it is important to deal with some questions about Abu Bakr, whether he was a muhajir, a migrant or not from Shia Imamiyyah point of view. In order to evaluate the question, it is important to emphasize that all of the historical and biographical sources of Islam agreed that Abu Bakr was a distinguished emigrant/muhajir and he was the second one in the Sawr Cave as it mentioned in the verse.

However contrary to that fact some Shii' authors claim that Abu Bakr was not an emigrant and he was not together with the Prophet in the cave. Paradoxically some authors claimed that in fact he was an emigrant and that he was with the prophet in the cave; but they added that by doing so the Prophet wished to keep him away from potential harms he could cause. In that case the second claim is that because of his fear Abu Bakr accompanied with Muhammad during the immigrant journey. Thus, Abu Bakr cannot be regarded as an emigrant. If he had been regarded as an immigrant, this would not give him an advantage for the caliphate.

This article secondly will deal with position of Abu Bakr together with Muhammad in the cave from the Shi'i Imamiyyah point of view. The issue mentioned in the 40th verse of the Surat at-Tawbah (9/40). While Imami sources criticizing Abu Bakr interpret the verse from four aspects. Firstly, the question is who was the second one in the cave. Because, the verse did not clearly mention the name of Abu Bakr. It just says: "when they two were in the cave." Some say 'the verse implies the name of Abu Bakr' while some say, even if it is so, it is not an advantage for Abu Bakr to become the caliph. And the others say, the verse does not imply the name of Abu Bakr. The other three matters are related to implications of the verse whether it includes the name Abu Bakr or not ... Consequently, all interpretation came the conclusion that even if it had been whatever said about it, it is not an advantage for Abu Bakr to become the caliph.